Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

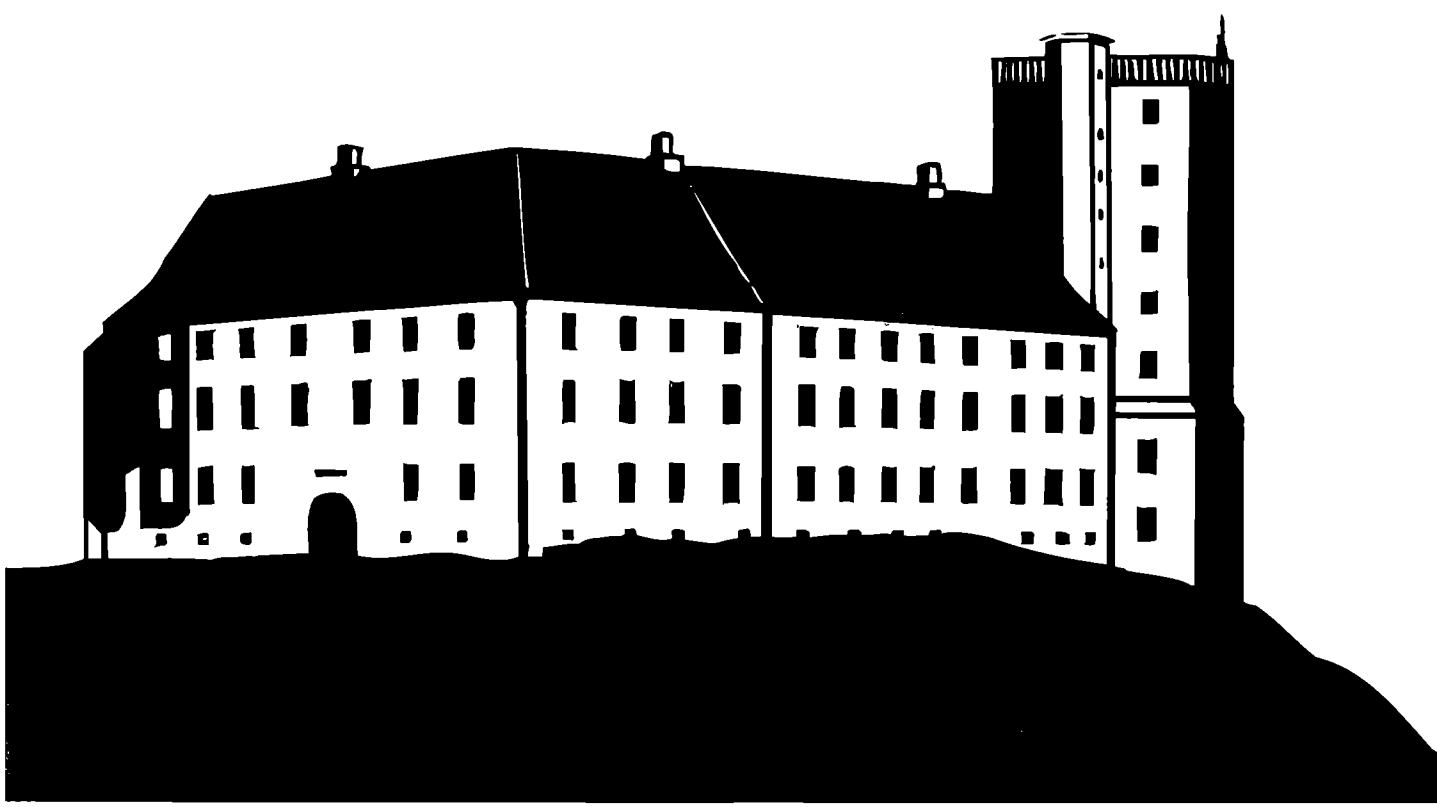
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Koldinghus

grænseborg - kongeslot - ruin - museum

Noget om Koldinghus:

Indhold:

Kort historisk oversigt 4
Grundplan 5
Kolding og Koldinghus i middelalderen 6-7
Den middelalderlige vestfløj, facade mod gården 8
Den middelalderlige vestfløj set fra haven 9
Det ældste billede af Koldinghus, 1587 10-11
Christian 4's Koldinghus 12-13
Koldinghus som det så ud fra 1723 til 1808 14
Koldinghus ved Frederik 5's besøg i 1749, 2 billeder 15-16
Koldinghus ruin 17
Koldinghus genopført 18

Tårne og trapper 19-22
Vandforsyning 23
Hygiejne 24-25

Fængsler og fanger på Koldinghus 26-27
Brande og krige 27-29

Om Koldinghus len 30-31
Hvad blev Koldinghus brugt til? 32-35
Personalet på Koldinghus 1610-1611 36-37

Dansen på Koldinghus 38-41

Litteratur om Koldinghus 42

© Museet på Koldinghus

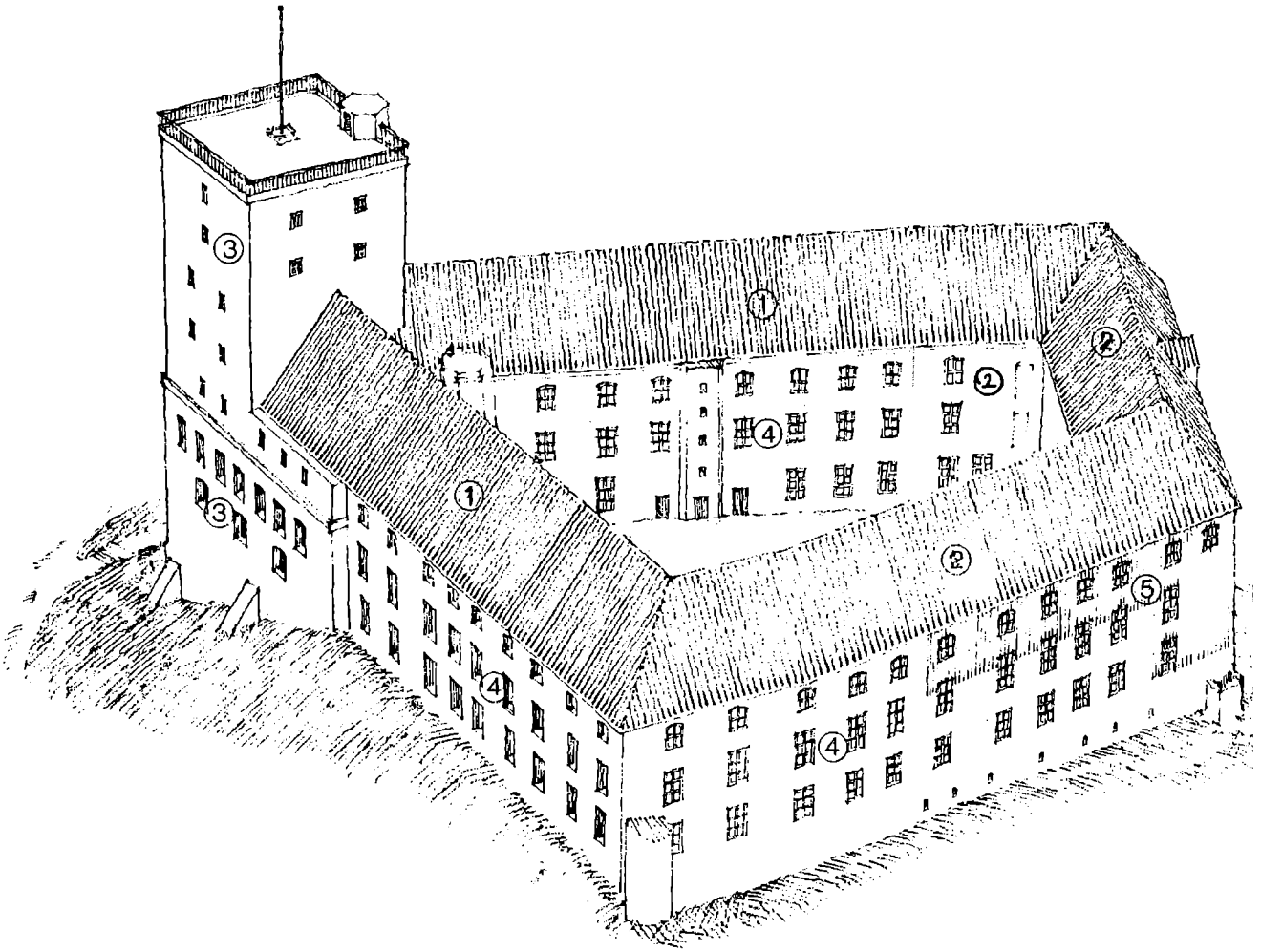
5. reviderede udgave 1997

Eftertryk kun med kildeangivelse
Kopi af ark til undervisningsbrug tilladt

Tekst: Vivi Jensen
Omslag: Johnny Kühn

Koldinghus

Kort historisk oversigt

1. **Den gotiske borg.**
Christoffer af Bayerns nordfløj fra 1447. Christian 1's vestfløj fra o. 1475.

2: **Christian 3's renæssanceslot.**
Syd- og østfløjen samt den østligste del af nordfløjen opførtes omkring 1550.
I samme periode forhøjedes vestfløjen.

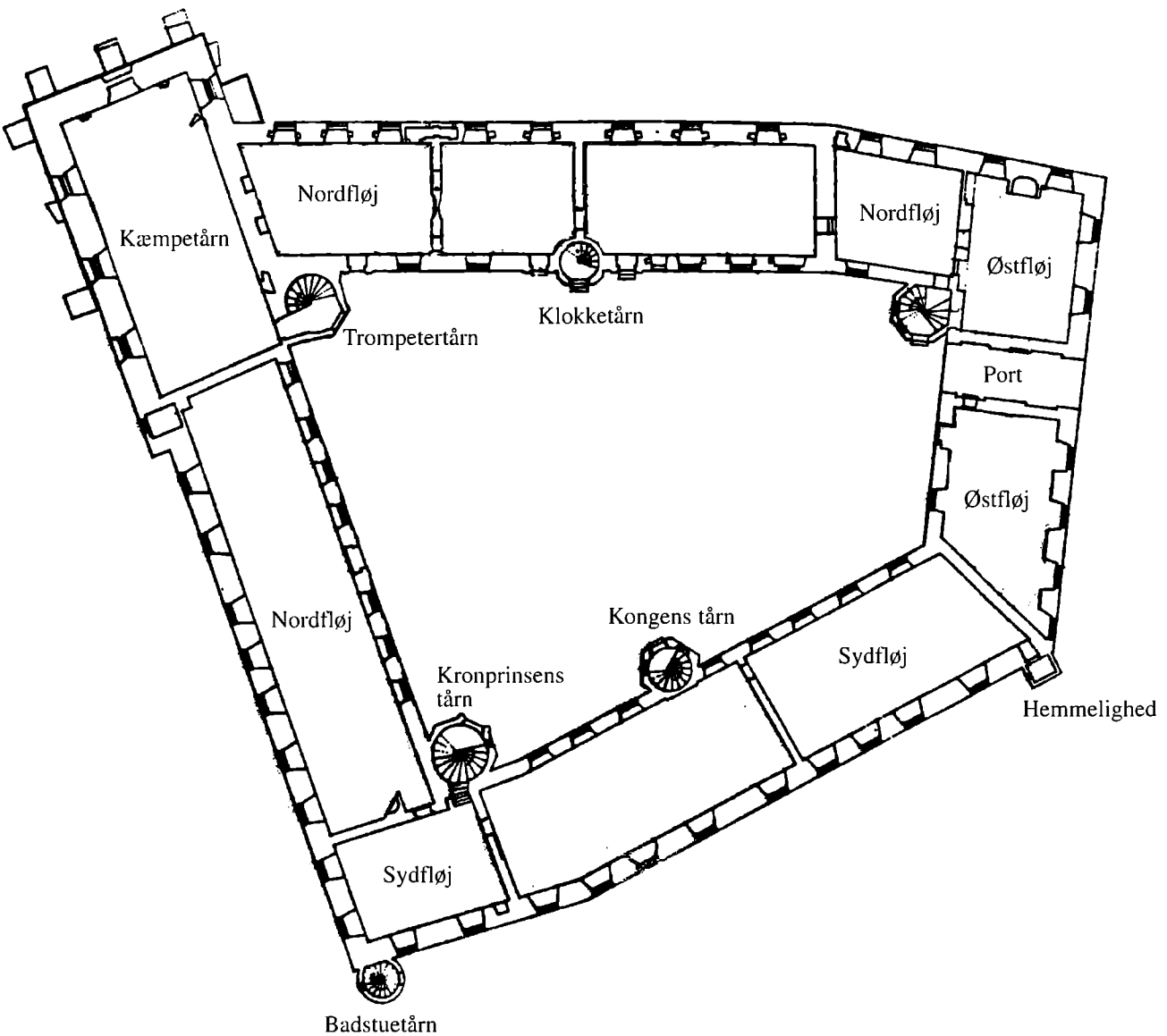
3: **Christian 4's byggeri.**
Nordfløjen genopførtes efter en brand i 1597. Kæmpetårn med slotskirke og riddersal tilføjedes. Trappetårnene fornyedes.

4: **Frederik 4's barokslot.**
Hele slottet ombyggedes. Alle fløje fik tre etager. Kviste, gavle og udvendige "hemmeligheder" fjernedes, og der indsattes nye vinduer overalt.

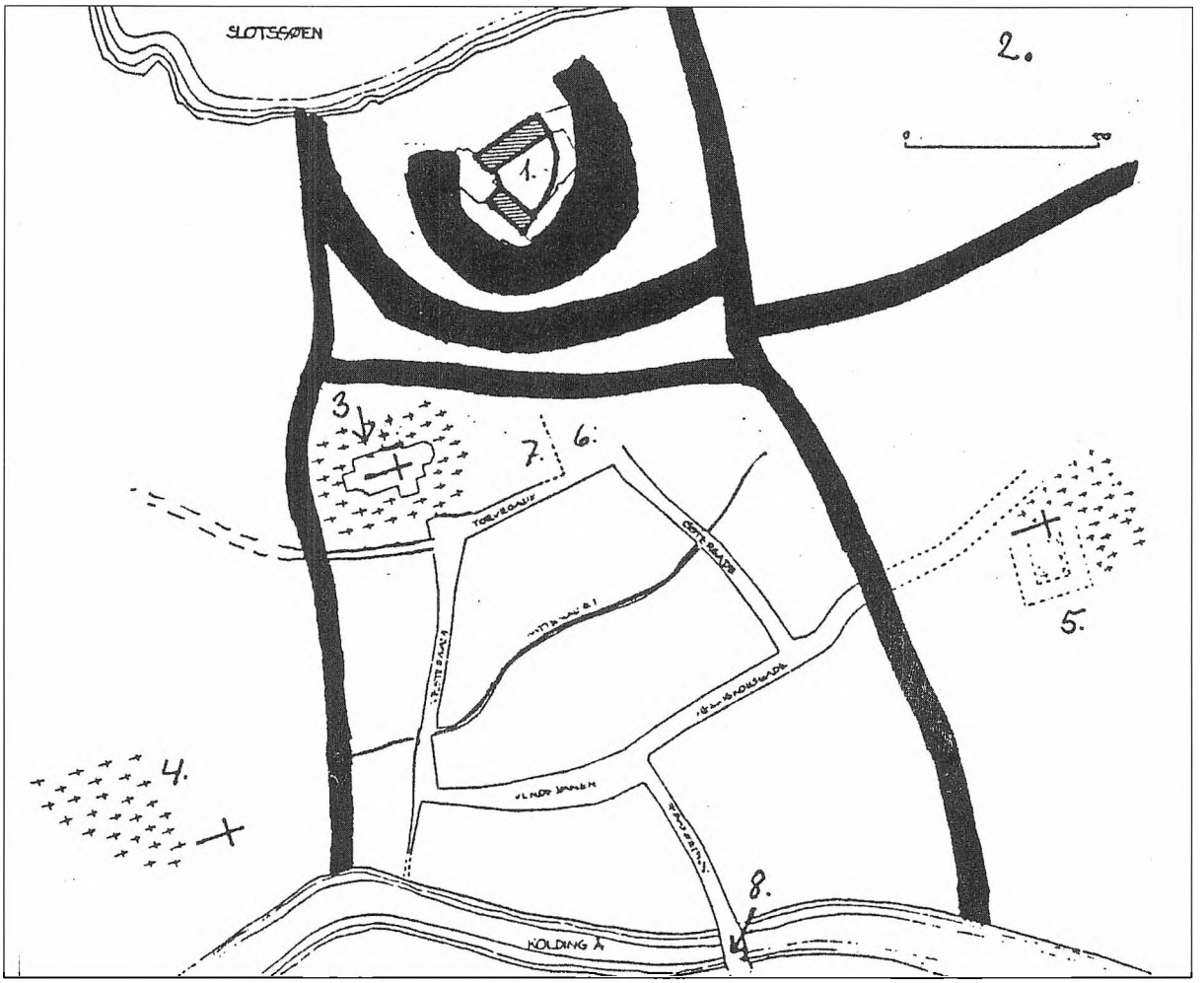
5: **Slotsruinen.**
Efter branden lå Koldinghus som ruin indtil 1890, hvor museet flyttede ind i nordfløjen, og derefter i vestfløjen.
I 1934-35 genrejstes Kæmpetårnet. I 1973 påbegyndtes den sidste fase af restaureringen. Den afsluttedes i 1992.

Koldinghus

Grundplan

Kolding og Koldinghus i middelalderen

Koldinghus er en grænseborg. Kolding å dannede indtil 1851 grænse mellem mellem provinserne Nørrejylland og Sønderjylland, eller, om man vil, kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig.

Kortet viser omfanget af de jordværker, der omgav Koldinghus og Kolding i middelalderen. Voldgravene er angivet med sort. Langs indersiden af byens grave har der været palisader, og i forbindelse med borgens grave har der været volde, palisader og vindebroer.

Koldinghus nævnes første gang i 1268, hvor det berettes, at Erik Glipping byggede borg ved Kolding. Der har været store jordværker omkring borgen fra begyndelsen, men idag er de næsten helt borte. Man ser kun resterne af den voldgrav, der afskar den høje borgbanke fra den lavere staldgårdsbanke, samt bankens stejle skrænter. Det er de sidste synlige spor af borgens forsvar.

De ældste bevarede bygninger er fra midten af 1400-årene. Det er nordfløjen, som er opført af Christoffer af Bayern (1440-1448). Under denne er der fundet rester af et ældre teglstens-hus, der kan være fra Erik Glippings tid. I slutningen af 1400-årene opførtes vestfløjen, og de to fløje blev forbundet med en ringmur, der igen blev revet ned i 1540'erne.

Christian 3's Koldinghus blev middelalderborgens afløser. Det omtales på et af de følgende ark.

De markerede punkter er:

1: **Koldinghus**.

2: **Staldgården**. Vi ved ikke, hvad den har været brugt til i middelalderen, men den var omgivet af en voldgrav.

3: **Sankt Nikolaj kirke**, byens eneste sognekirke i middelalderen. Den er opført omkring 1200, men siden er der bygget til og bygget om, og idag ser den helt anderledes ud.

4: **Sankt Jørgens hospital** (spedalskhedshospital). Hospitalet eksisterede i 1236. Det nedlagdes ved middelalderens slutning.

5: **Franciskanerklosteret** eller Gråbrødreklosteret. Grundlagt i 1288, nedlagt i 1529. Kirken hed Vor Frue kirke.

6: **Akseltorv**. Byens torveplads, hvortil bøndernes varer bragtes "på aksel", d.v.s. med vogn.

7: **Rådhuset**.

8: **Sønderbro**. Grænseovergang og toldsted. Har eksisteret siden middelalderen. Tidligere gik toldgrænsen mellem kongeriget og hertugdømmet her, men i 1809 flyttedes den nogle hundrede meter mod syd, op ad Haderslevvej. I sen-middelalderen var Kolding Sønderbro det toldsted, der gav den største indtægt næst efter Øresundstolden i Helsingør. Ved siden af Ribe bro var den eneste lovlige overførselssted for varer, der fragtedes mellem hertugdømmet og kongeriget.

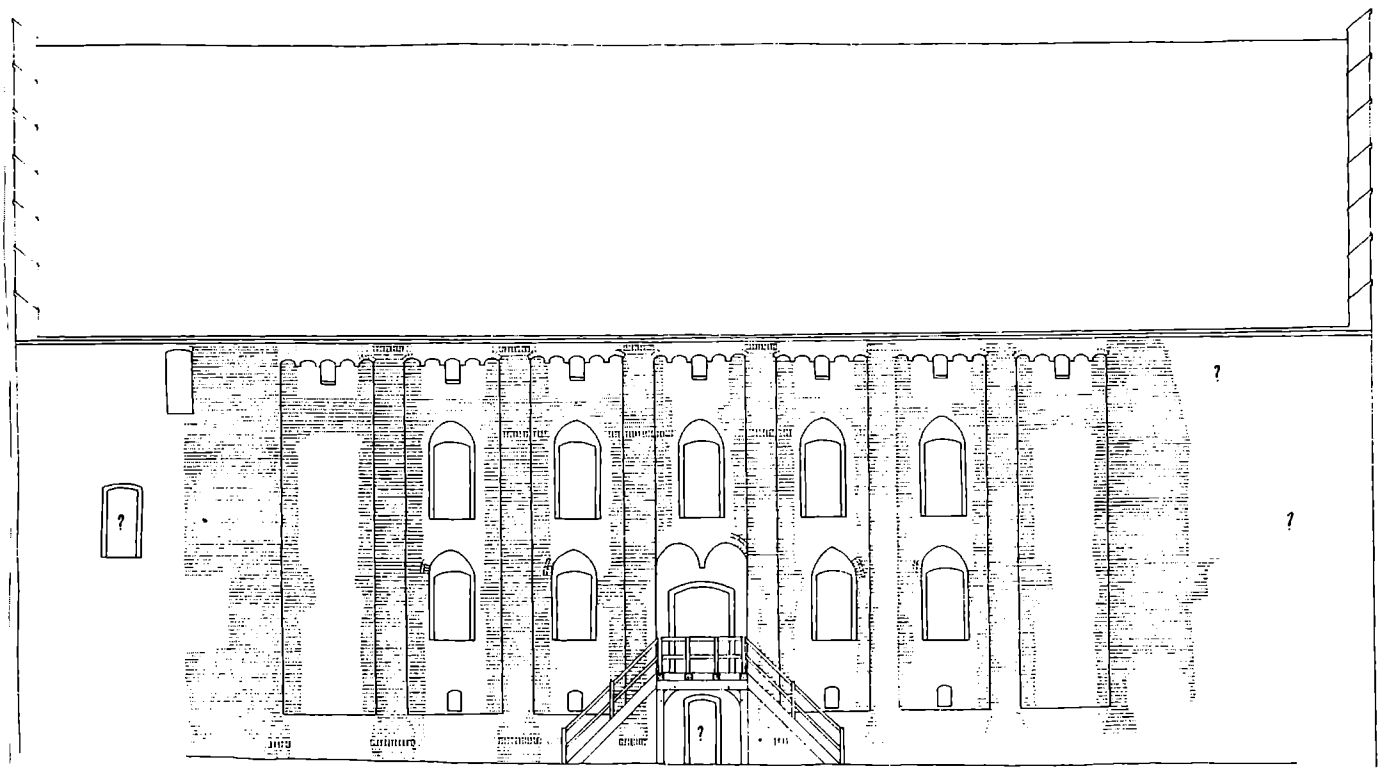
Jordværkerne omkring Koldinghus er samtidige med borgen. Byen fik sine grave i 1313, hvor en bondehær, der havde gjort oprør mod Erik Menved, blev besejret ved Kolding. Som en del af straffen for at have gjort oprør blev de sat til at befæste byen.

Vandet i slottets inderste grav kom ikke fra søen, men fra et kildevæld på banken. I byens grave udlignede stemmeværker højdeforskellen mellem vandet i søen og åen. Byens grave blev opfyldt i årene efter 1560.

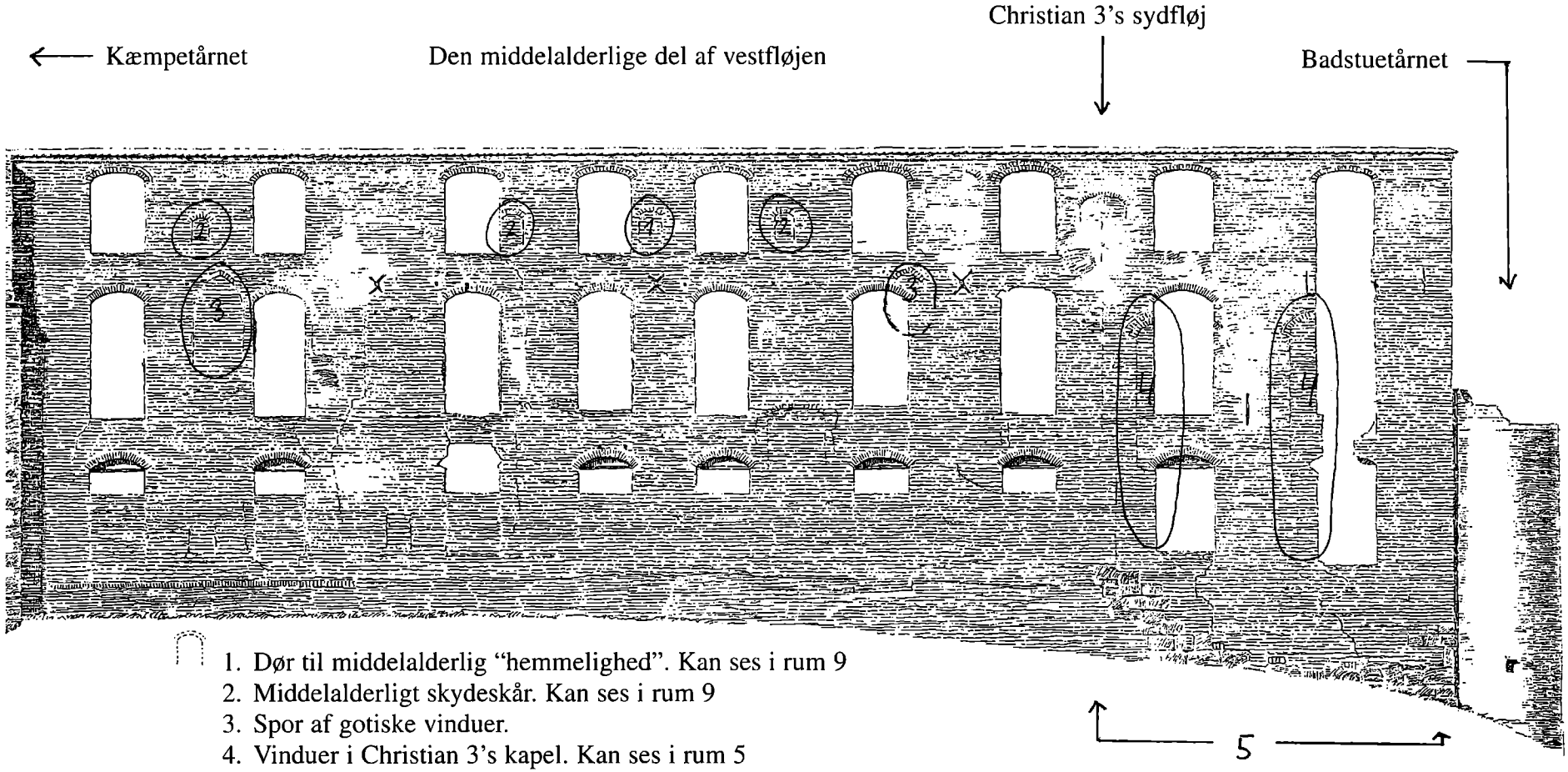
Eftersom kanonerne blev mere effektive, blev middelalderens borgtyper forældede. I 1540'erne blev ringmuren revet ned, og gravene blev fyldt op med materiale fra voldene. Man beholdt dog den midterste grav, den, der stod i forbindelse med søen. Endnu omkring 1800 var der vand i den, men nogen forsvarsmæssig betydning havde den ikke. Rester af en gamle voldgrav ses tydeligst ved overgangen fra staldgårdsbanken til slotsbanken.

Den middelalderlige vestfløj fra o. 1475, facade mod slotsgården

Forsøg på rekonstruktion ved Mogens Vedsø, 1986.

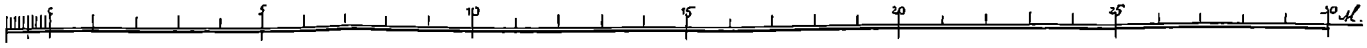

Det middelalderlige murværk er skraveret. Bemærk de høje, lodrette blændinger, hvor vinduer og døre sidder. Trappen er nødvendig for at skaffe adgang til den store sal i anden etage. Hvordan den har set ud, ved vi ikke. Salens dør og vinduer ses tydeligt i murværket. Øverst tv. ses spor af den dør, der førte fra skytteloftet til ringmuren. Den er idag næsten skjult af Kronprinsens tårn, men den kan ses i rum 9. Til højre er tegnet en række skydeskår, der alle er forsvundet, men som må have været der. Resterne af den buefrise, der afslutter de store blændiger opadtil, ses tydeligt ud for korsposterne i de vinduer, der er der nu. Vestfløjen forhøjedes, da skytteloftet blev nedlagt kort efter middelalderens slutning. Buefrisen borthuggedes, og i stedet opmuredes de kapitæler, der endnu er der.

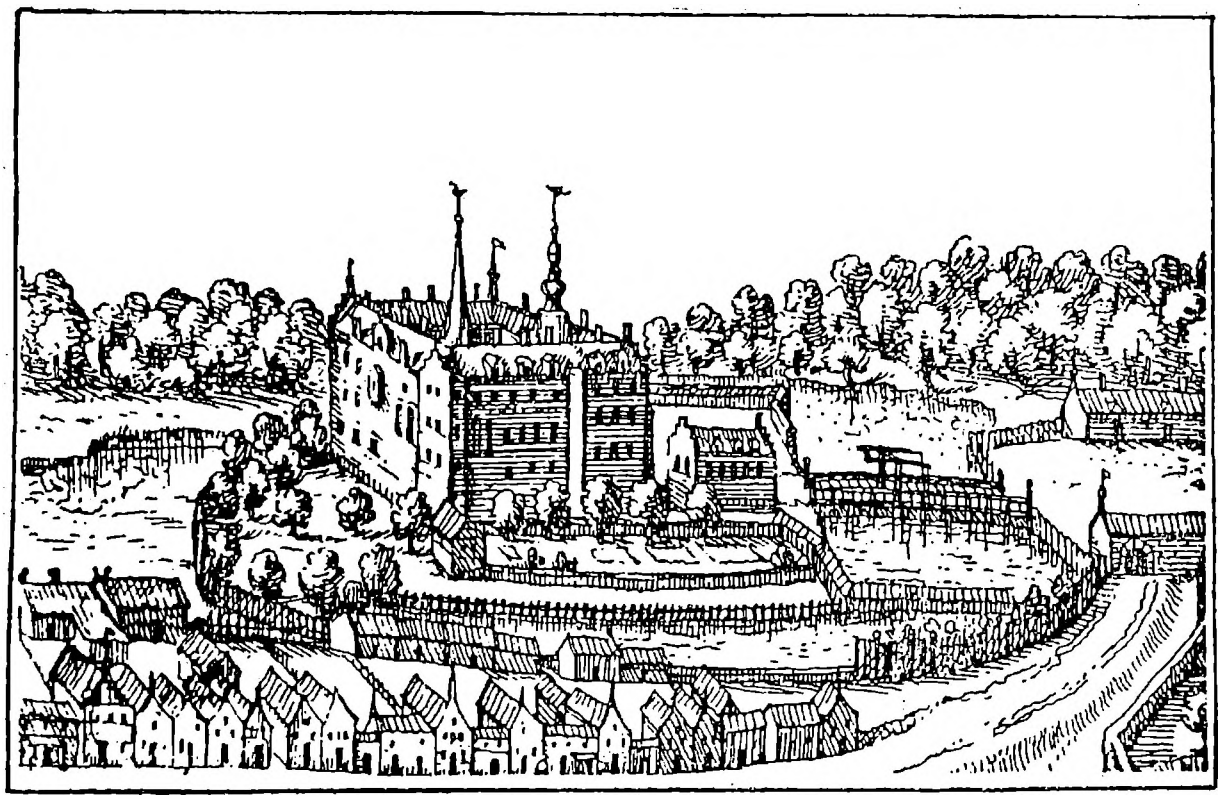

1. Dør til middelalderlig "hemmelighed". Kan ses i rum 9
2. Middelalderligt skydeskår. Kan ses i rum 9
3. Spor af gotiske vinduer.
4. Vinduer i Christian 3's kapel. Kan ses i rum 5
5. Granitkvadre fra nedbrudt landsbykirke, genbrugt i Christian 3's byggeri. De rundede apsissten følger den middelalderlige voldgravs fald mod syd. (Den oprindelige jordoverflade er afgravet i 1700-årene).

Målestokken angiver alen. 1 alen = ca. 63 cm.

Koldinghus 1587 - Det ældste billede af slottet

Tegningen er et udsnit af Braunius' og Hogenbergs Koldingprospekt fra 1587. Det er trykt i Köln som en del af værket "Civitatis orbis Terrarum", d.v.s. "Alverdens byer". Det viser Koldinghus, som det så ud, da Christian 3 havde bygget middelalderborgen om til renæssanceslot.

Slottet adskiller sig på mange måder fra det, vi kender fra senere tider. Kæmpetårnet er ikke bygget endnu, men den kamtakkede nordgavl på Christian 1's vestfløj fra o. 1475 ses stadig. De mange kviste er senere forsvundet. Billedet er sandsynligvis nogenlunde korrekt, og detaljer som den lille karnap på vestfløjen (ca. midt på facaden i øverste etage til venstre) og den lodrette "hvide streg" midt på sydfløjen kan stadig genfindes i bygningen. "Karnappen" er den hemmelighed, hvis dør kan ses i rum 9 (krigsmindesalen), og "den hvide streg" har ved de seneste bygningsundersøgelser vist sig at være den hemmelighed, der betjente kongens værelser i sydfløjen.

De to store vinduer længst mod syd i vestfløjen er kirkevinduerne i Christian 3's kapel. Det lå i sydfløjens vestende, men på tegningen er de ved en fejltagelse blevet skubbet ind i vestfløjen. Kapellet erstattedes i 1604 af Christian 4's nye slotskirke under Kæmpetårnet. Huset med de kamtakkede gavle, der lå mellem slottet og vindebroen, var måske "klodsbanen", en slags keglebane, og måske var det også her, kongens drejekammer lå. Her dyrkede kongerne deres hobby, at dreje smukke ting i træ og elfenben.

Lidt syd for vindebroen kan man se en overdækket gang, der fører fra slotshaven over voldgraven. Den hed "løngangen", fordi de mennesker, der færdedes på den, ikke kunne ses udefra. Der findes mange historier om, at der skulle være hemmelige gange i slotsbanken, og syd for sydfløjen kan man da også se en muret kanal, der udmunder i skrænten ned mod byen. Den er dog ikke nogen hemmelig gang, men en spildevandsledning, der har ført regn-

vand, vand fra springvandet og spildevand fra husholdningen ud i voldgraven. Et tilsvarende afløb førte ned til søen. Den lille bygning i haven syd for sydfløjen er kongens badstue. Badstuen var en slags sauna, og her slappede man af efter de anstrengende jagtture i omegnen. Dens brolagte gulv blev udgravet engang omkring århundredesskiftet, men er senere dækket til.

Husrækken nederst i billedet er nordsiden af Adelgade. Den bageste husrække findes ikke mere. Markdannersgade er endnu ikke bebygget.

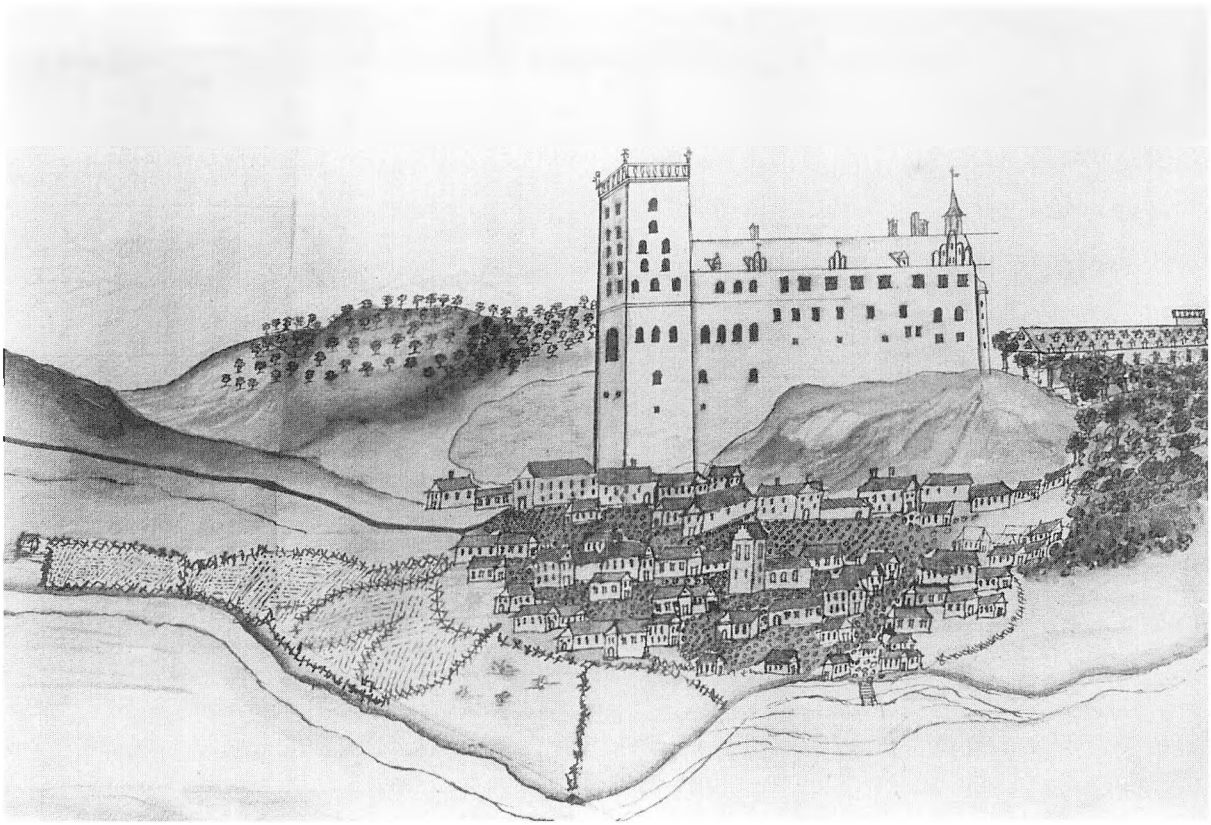
Ordliste:

En **"hemmelighed"** er et toilet. På Koldinghus har vi dem både med "frit fald" som karnappen på vestfløjen, og i form af firkantede udbygninger på muren. En af dem ses som en lodret, hvid streg midt på sydfløjen. De fleste af disse blev fjernet i forbindelse med Frederik 4's ombygning af slottet i årene 1716-1723. Det firkantede "tårn" ud mod haven i slottets sydøstre hjørne er den sidste bevarede af typen. Det havde i sin tid en luge, der kunne åbnes, når skakten skulle tømmes.

Inde i nordfløjens mur findes desuden resterne af **Danmarks ældste kendte vandskyllede W.C.** Det er indrettet i forbindelse med Christian 4's genopbygning af nordfløjen, der brændte i 1597, og det består af en lodret skakt hvortil der har været adgang fra alle tre etager. Skakten udmunder i kælderen, og dens bund skylledes ren ved hjælp af en vandledning fra springvandet i gården. Dørene ind til denne hemmelighed ses i muren ud mod haven i rum 17, 27 og 31.

Se iøvrigt afsnittet **Hygiejne**, hvor der fortælles mere om bademuligheder og toiletter.

Christian 4's Koldinghus

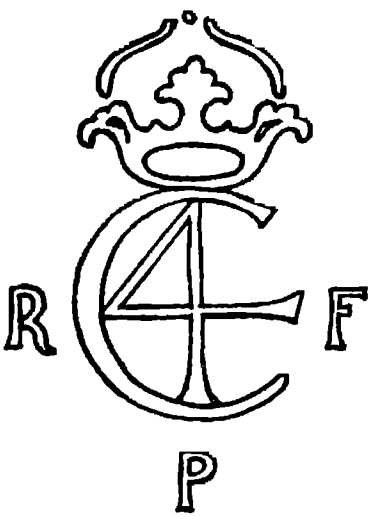
Tegningen er ifølge en usikker tradition udført af Christian 5 (født 1646), da han var ganske ung. Den viser slottet, som det så ud efter nedlæggelsen af kapellet i sydfløjen i 1611 (de store vinduer er væk) d.v.s. efter Christian 4's mange byggearbejder på slottet, og før Frederik 4 ombyggede det efter barokkens smag.

Tegningen giver et meget præcist billede af det dengang hvide slot. I Kæmpetårnet og strækkende sig ind i vestfløjen ses de store, rundbuede vinduer i **Christian 4's slotskirke,** og på tårnets nordside ses det store kirkevindue, der nu er tilmuret. Over kirken og strækkende sig gennem hele vestfløjen ses vinduerne i den store riddersal, som Christian 4 havde forlænget og nyindrettet. De seks rundbuede vinduer er hans tilføjelse, mens de otte firkantede vinduer er indsat i middelalderens skytteloft, da det, sandsynligvis i 1546, nedlagdes for at give plads for en ny **riddersal**. Ved den lejlighed forhøjedes fløjen en smule, og skydeskårene muredes til. Et par af dem er nu igen afdækket (rum 9). På Kronborg havde Frederik 2 bygget Danmarks største riddersal; sønnens på Koldinghus blev med sine 56 m. den næststørste. Den er nu delt i to, men dengang omfattede den både rum 9 og 10. Forskellen i gulvhøjden skyldes, at vestfløjen og Kæmpetårnet er genopbygget på forskellige tidspunkter, og at biblioteksalen (rum 29) er højere end de rum, der oprindeligt fandtes i vestfløjens mellemetage.

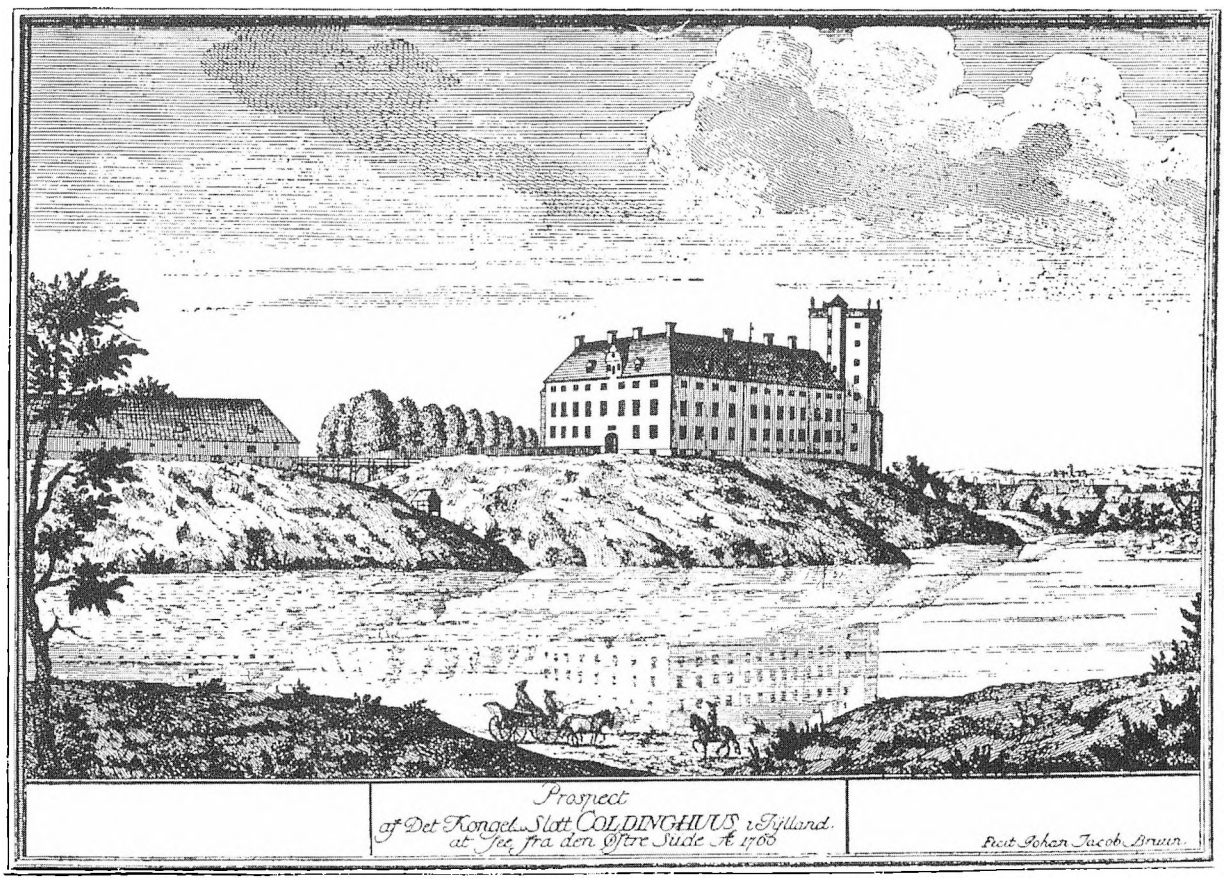
I tagetagen ses sydfløjens **gavl** og vestfløjens **kviste**, og tegningen er den eneste kilde til disse gavles udseende. De stammer fra Christian 3's tid, og tilsvarende gavle kan man idag se på herregården Hesselagergård og på Hesselager kirke på Sydøstfyn. De er bygget af Christian 3's kansler, Johan Friis, omkring 1550, samme tid som Christian 3 byggede de nye fløje på Koldinghus.

Staldgården, der ses til højre for slottet, adskiller sig på flere måder fra den nuværende. I tagetagen ses kviste i to etager, og længst mod øst (til højre) ses de to lave, firkantede tårne, der afslutter nord- og sydfløjen. De forsvandt senest under Frederik 4's ombygninger i årene 1720-1728, men de kan stadig spores i staldgårdens murværk som særligt svære skillerum. De to tårne var flade på toppen og omgivet af balustrader på samme måde som Kæmpetårnet, Trompetertårnet og Kronprinsens tårn (se afsnittet om tårnene). Idag kommer man som regel til Koldinghus gennem porten i staldgårdens sydfløj, men den rigtige hovedindgang er midt i staldgårdens østfløj. Herfra skal slottet ses, og her lå de to lave tårne som en slags optakt til det mægtige Kæmpetårn.

Træerne syd for staldgården er slottets **urtehave**. Øst for søen, i det, der nu er Byparken, lå **ladegården**, der var slottets avlsgård. Bag søen begyndte **dyrehaven**, der var kongens jagtterræn.

Koldinghus, som det så ud fra 1723 til 1808

Renæssanceslottet blev i årene 1715-1723, på Frederik 4's tid, ombygget efter barokkens smag. De mange kviste og de svungne gavle forsvandt, og etagerne reguleredes, så man slap for en del af de mange niveauforskelle. Nye store, firkantede vinduer blev indsat i stedet for Christian 3's og Christian 4's mindre renæssancevinduer. Resterne af dem ses rundt om i murværket i form af hele og dele af flade buer, de såkaldte kurvehanksbuer. De svungne renæssancegavle blev fjernet, og kvistene forsvandt med bortset fra den, der ses i østfløjen over porten på Jacob Bruuns billede fra 1760 (opr. 1749). De udvendige hemmeligheder er også væk, med undtagelse af det firkantede "tårn" ved slottets sydøsthjørne. De passede ikke ind i barokkens krav om regelmæssighed og symmetri. Som det ses, var der stadig voldgrav mellem slotsbanken og staldgårdsbanken, men vindebroen er erstattet af en fast bro. Det er længe siden nogen har tænkt på at forsvare Koldinghus i tilfælde af krig.

Farve og tagdækning

Slottet var hvidpudset. Det havde det været siden midten af 1500-årene. Taget var fra Christian 3's tid dækket med grøn skifer, men i forbindelse med reparationer og ombygninger var den efterhånden erstattet med grå skifer. De nuværende røde tegltage er opsat i forbindelse med genopbygningen.

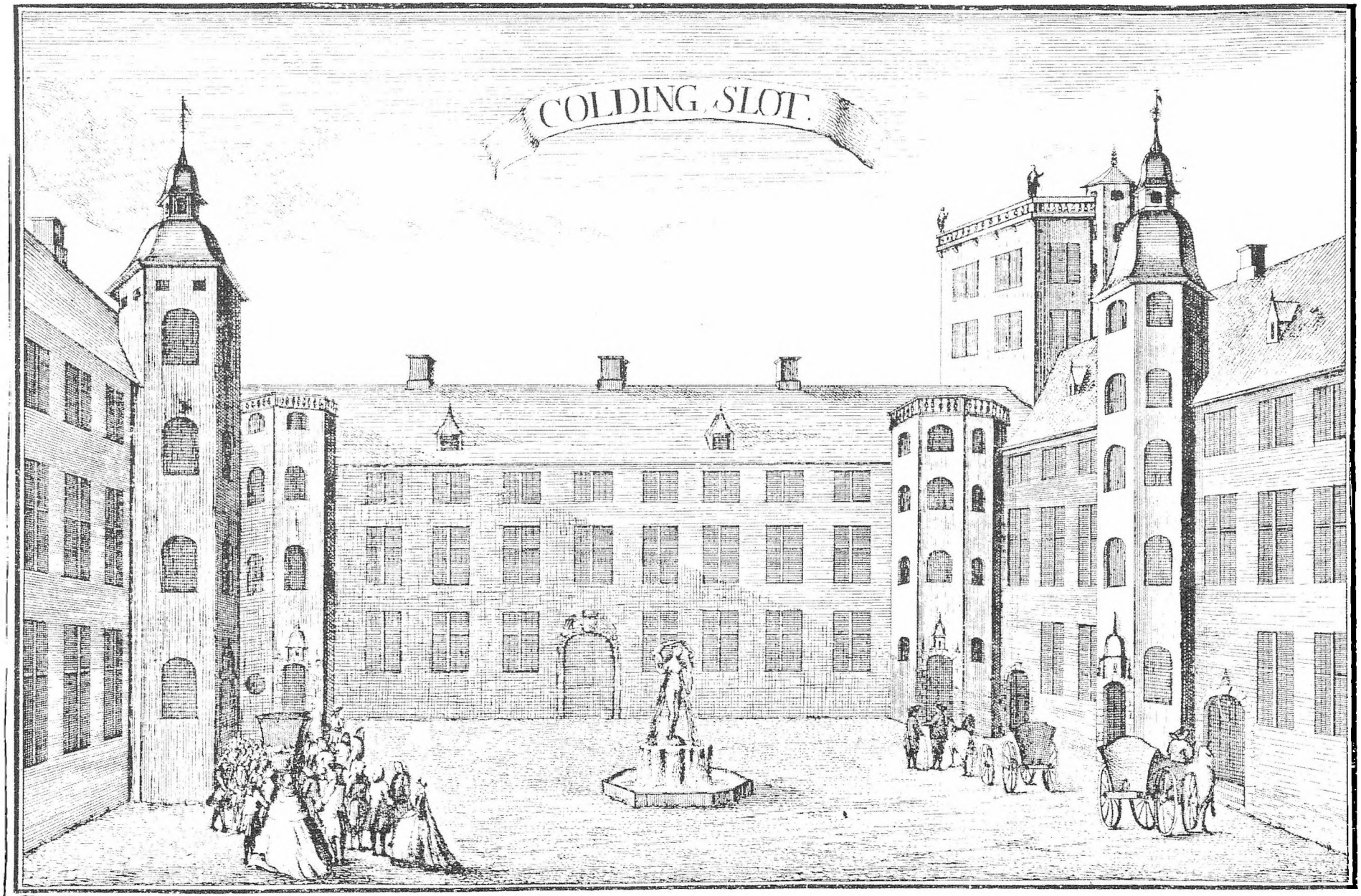
Koldinghus ved Frederik 5's besøg i 1749.

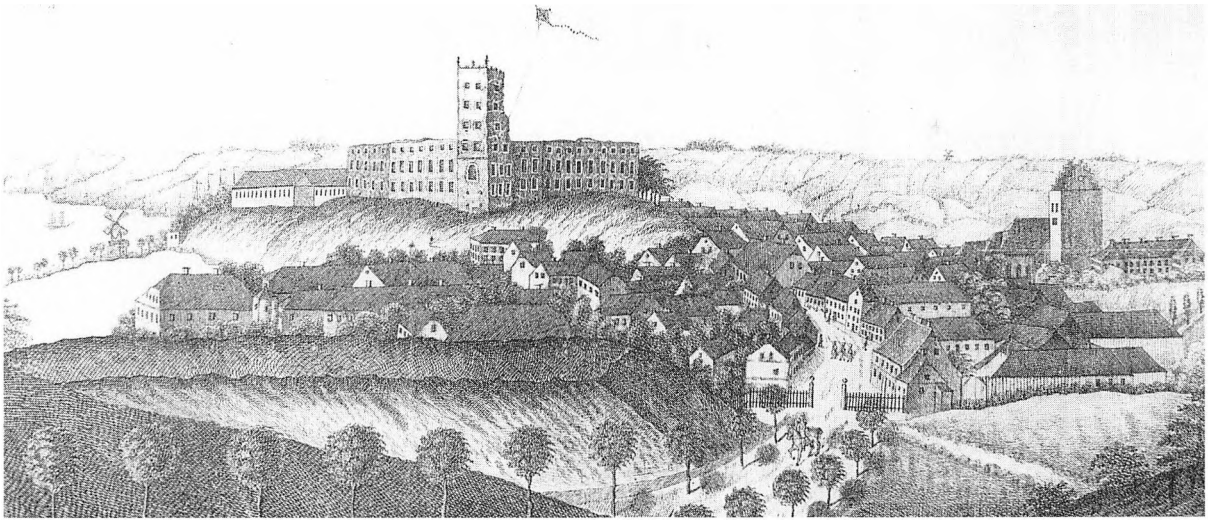

Slottet ses fra nord. Kongens følge kommer fra færgestedet Snoghøj ved Lillebælt og drager ind i slottet gennem staldgården.

Slotsgården, som den så ud ved Frederik 5's besøg i i 1749

De to tårne med spir er **Kongens tårn** (tv) og **Klokketårnet** (th). Bag Kongens tårn ligger **Kronprinsens tårn**.
Foran **Kæmpetårnet** ses **Trompetertårnet**. Midt i gården står **vandkunsten** med Fortuna-figuren.

Kolding set fra nordvest, ca. 1850

Koldinghus ruin

Efter branden i 1808 (se afsnittene "Brande" og "Krige") stod Koldinghus som en ruin. Hovedparten af inventaret var reddet, men efter at kronen havde udtaget det, man ønskede at beholde, blev resten solgt på to auktioner året efter. De store skatte var der dog ikke tale om. Da den sindssyge Christian 7 i 1807 var blevet bragt i sikkerhed på Koldinghus under Københavns belejring og bombardement, måtte man låne rundt omkring for at skaffe den gamle konge blot nogenlunde rimelige forhold, og så snart, det var muligt, sendtes han videre til Rendsborg, hvor man kunne byde ham en bedre og mere tidssvarende bolig.

Nogle ganske få ting, der blev solgt på auktionen, er siden kommet tilbage til slottet. I rum 27 står der fire ens stole med gyldenlædersbetræk. De er en del af det udstyr, slottet fik i forbindelse med Frederik 4's ombygning. I riddersalen, ved siden af det store hollandske skab ved østvæggen, står endnu en stol. Den stammer fra Christian 5's tid (1670-1699) og er vel en del af det inventar, der kom til som erstatning for det, svenskerne havde ødelagt i 1658-59.

Tiden var ikke til genopbygning af Koldinghus. Alliancen med Napoleon og søkrigen mod England krævede alle de midler, kongen kunne skaffe. Københavns genopbygning efter englændernes bombardement året før og en erstatning for den flåde, de førte bort, samt Norges forsyning med fødevarer var langt mere påtrængende opgaver. Statsbankerotten i 1813 tog det årtier at forvinde. Mange mistede alt, og de, der klarede sig, blev fattigere. Tabet af kongens arveland Norge ved fredsslutningen i Kiel året efter var et knugende slag for alle danske. Der var ingen penge til Koldinghus; men der var i virkeligheden heller ikke brug for det.

Gennem mere end 100 år havde hoffet haft fast tilknytning til København og Nordsjælland. Til Jylland kom man kun på gennemrejse, eller når København ramtes af pest, som det f.eks. skete i 1711, hvor Frederik 4 i en periode havde flyttet hoffet til Koldinghus. Forfaldet var sat ind allerede før branden - ellers havde man næppe fundet på at indkvartere soldater på slottet - og efter branden hjalp byens og omegnens beboere godt til ved at fjerne mursten, sandsten og hvad der ellers lod sig transportere. Så sent som i 1880 blev håndværkersvende idømt fængsel på vand og brød for at have fjernet sandstenstrin fra tårntrapperne på Koldinghus.

De holstenske lansenerere, der fik hovedkvarter i staldgården, indrettede skydebane i ruinen, og på et tidspunkt havde de anlagt en grusgrav i selve slotsgården.

Efter nye ødelæggelser under krigen i 1864 tog man i 1867 fat på at sikre de dele af bygningen, der stadig stod, og omkring 1890 genopførtes hvælvene over nordfløjens kælder og første etage, det gamle slotskøkken. De var blevet knust, da de store, tunge skifertage styrtede ned under branden.

Koldinghus genopført

I 1890 stiftedes "Historisk-Antikvarisk Selskab for Kolding og Omegn", og selskabet fik lov at indrette museum i de nyrestaurerede hvælvede rum i nordfløjens stueetage. Den første udstilling åbnede i 1893.

I 1831 havde Frederik 6 bestemt, at Koldinghus ruin skulle blive stående som den var "til byens og omegnens forskønnelse" - altså som turistattraktion. Derfor fik nordfløjen fladt tag, og det samme fik vestfløjen, da den blev restaureret og taget i brug i årene 1910-1915. Dette "ruinprincip" brød man med, da man i begyndelsen af 1930erne genopførte Kæmpetårnet, men med den sidste restaurering, der påbegyndtes i 1973, blev det med megen konsekvens genindført, med undtagelse af, at man valgte at give slottet et tag, hvis hældning svarede til den, det havde haft før branden. Materialet blev ikke skifer som det tidligere havde været, men det var heller ikke hensigten af genskabe det historiske Koldinghus. Formålet med genopbygningens sidste fase var at beskytte og bevare ruinen og skabe nogle brugbare rum gennem anvendelse af vor egen tids materialer og arkitektoniske udtryk. Resultatet kan ses i østfløjens trapperum og sydfløjens store, åbne ruinsal. Arkitekter for projektet var Inger og Johannes Exner.

Tårne og trapper

Bortset fra, at Christian 4 i forbindelse med sin kroning i 1596 havde forhøjet Blåtårn på Københavns slot var Koldinghus hans første forsøg som bygherre. **Kæmpetårnet** blev opført i forbindelse med genopbygningen af den gamle nordfløj, der var brændt i 1597. I ordren om byggeriet, der blev udstedt på Haderslevhus i januar 1598, står der, at den kongelige bygmester Hercules van Oberberg skulle "forestå og forfærdige den bygning på Koldinghus, kapellet, tårnet, kælderen m.m. efter den skabelun, som kongen selv har forordnet" - d.v.s. godkendt. Tårnets funktion var først og fremmest symbolsk. Det skulle markere, at her, ved Kolding å, begyndte Christian 4's kongerige. I Slesvig og Holsten var han hertug, men hertugdømmerne delte han med sin svoger, og i Holsten var han endda formelt den tyske kejsers vasal. Fra Kolding å og til Ishavet var han konge. I Danmark og Norge stod ingen verdslig magt ved siden af ham eller over ham. Det skal tårnet fortælle alle tilrejsende fra syd.

Inspirationen til tårnet var faderen Frederik 2's store tårn på Kronborg, der på samme måde fortalte alle søfarende, der måtte lægge til her for at betale told, at her herskede den danske konge, og at han ikke stod tilbage for nogen.

Det er dog ikke størrelsen, der har givet tårnet navn, men de fire sandstensskulpturer, kæmperne, der opsattes øverst på de fire hjørner. De skulle forestille de klassiske helte **Hannibal**, **Hector**, **Scipio** og **Herkules**. De var bemalede og forgyldte, og de bar hver et våbenskjold. Herkules, der står der endnu, bærer det nordiske unionsvåben, de tre gule kroner på blåt, som svenskekongen Gustav Vasa havde gjort til svensk rigsvåben. Hannibal bar det danske våben (tre blå løver og ni røde hjerter på guld), Hector bar Slesvigs våben (to blå løver på guld), og Scipio bar et skjold med norske løve (guld på rødt). Tilsammen repræsenterede de fire kæmper kongens arvelande. På skorstenen sås en forgyldt krone med malede juveler. Det hvide tårn med den fornemme dekoration har været et flot syn, der på lang afstand fortalte de tilrejsende, at her skete der noget helt særligt.

På kæmpernes fodstykker sås en havfrue i renæssancens særlige tve-halede udformning, og tårnet var desuden smykket med forskellige groteske masker. Figurerne og kronen er, som mange af slottets andre sandstensornamenter, skåret af Claus Lauridsen, der havde sit værksted i en gård ved Rendebanen i Kolding.

Herkules og kronen på skorstenen er originaler, men de øvrige sandstensfigurer og balustrene, der indrammer balkonen, er nyhuggede i forbindelse med restaureringen af tårnet i 1934-1935.

Leksikon:

Hannibal (ca. 247-183 f. Kr.) var konge af Kartago, der lå i det nuværende Tunesien. Han var en stor hærfører, der i mange år med held bekrigede romerne (2. puniske krig, 219 - 201 f. Kr.) Han opnåede at erobre det meste af Italien, men i 202 f. Kr. blev han slået af **Scipio**. Mest kendt blev han for toget over alperne, hvor han førte sin hær med stridselefanter og alt andet krigsudstyr fra Sydfrankrig til Italien.

Hector er kendt fra det græske digt Illiaden, hvor han er trojanernes vældigste kriger. Hans græske modstykke var Achilleus, og de mødtes i en tvekamp, der er et af Illiadens højdepunkter. Kampen mellem de to helte endte uafgjort, men Troja falder, og Hector dør. Hans bålfærd afslutter digtet.

Herkules var en oprindeligt en græsk gud, der blev overtaget af romerne. Han var den, der kunne afvende alt ondt, og han blev kejserhusets særlige beskytter.

Scipio var af romersk stormandsslægt, og han blev hærfører under 2. puniske krig. Efter adskillige sammenstød med **Hannibal** slog han endelig denne i Nordafrika i 202 f. Kr.

Scipio, opstillet i slotsgården tegnet i 1863 af Heinrich Heger.

Ved branden i 1808 styrtede den sydlige del af tårnet ned, og **Hector** og **Hannibal** gik tabt. **Scipio** stod på sin plads indtil 3. oktober 1854, hvor han under en stærk storm faldt ned, og det så tungt, at han borede sig dybt ned i jorden. Man gravede ham fri, men det lykkedes ikke at skaffe midler til at få ham sat op på tårnet igen. I stedet blev han anbragt på springvandets plads midt i gården, og her stod han indtil 1864. I forbindelse med krigshandlingerne og besættelsen af Jylland var prøjserne og østrigerne rykket ind i ruinen, og da de på et tidspunkt skulle vende med et kanonforspand, væltede Scipio. Figuren knustes, og bortset fra hovedet er stumperne gået tabt. **Herkules** står nu alene tilbage.

Tårnenes funktioner

Med undtagelse af Kæmpetårnet er alle tårne trappetårne, og Kæmpetårnet har sit eget trappetårn. I renæssancen ønskede man ikke, at trapper skulle optage plads i husene, så man satte dem i stedet for udenpå, i form af tårne. Der er ikke tale om nogen forsvarsforanstaltning, men om rent praktiske indretninger. Middelalderens tårne, der skulle sikre, at borgens forsvarere kunne skyde langs murene (flankeringstårne) ligger altid på borgens yderside, mens trappetårne som regel ligger til gårdsiden.

Ideen om, at vindeltrapper skulle vende således, at en angriber kom til at fægte sig opad med venstre arm, mens forsvareren havde plads til at svinge sværdet i den højre, er en skrøne, der ikke har noget med virkeligheden at gøre. Renæssancens trapper var til at gå på. Fægtning var først og fremmest en sportsdisciplin for fyrster og adelige, på samme måde som den gamle kampform rytter mod rytter nu var noget man dyrkede ved festlige lejligheder i form af ringridning. Myten om "fægtetårne" har dog været svær at aflive. Det ses f.eks. i Klokketårnet midt i nordfløjen, hvor trappen, der blev indsat i 1950'erne, vender forkert i forhold til den oprindelige trappe, hvis forløb markeres af vinduernes placering. På tegnestuen, hvor den blev planlagt, har man været så sikker på mytens realitet, at man undlod at se sig om i tårnet, inden byggeriet blev sat igang.

Koldinghus har en enkelt trappe til haven. Det er det runde **Badstuetårn**, der ligger vestligst i sydfløjen. Det er opført af Christian 4 for at give hurtig forbindelse fra kongens lejlighed i anden etage til badstuen, der lå ude i haven (om badstuen: se afsnittet om vandforsyning og hygiejne). Det er anbragt omtrent som man i middelalderen ville placere et flankeringstårn, men døren ud til haven afslører den fredelige funktion. Et forsvarstårn ville aldrig have en dør anbragt på et så let tilgængeligt sted. Badstuetårnet styrtede ned i 1879, men den nederste del genopførtes året efter. Den øverste, spånklædte del er opført i forbindelse med sydfløjens genopbygning i 1980'erne.

Det firkantede "tårn" ved sydfløjens østende markerer **kongens privet** eller **hemmelighed**. Den har kunnet tømmes gennem en lem ved bunden. Som den står nu, er den nyopbygget i dette århundrede. **Trapperne** Den smalle trappe, der førte op til toppen af **Kæmpetårnet**, var af træ, og det samme var **Klokketårnets ogBadstuetårnets** trapper. Også trapperne i **Dronningens tårn** var af træ. **Trompetertårnet**, **Kongens tårn** og **Kronprinsens tårn** havde trapper af sandsten. Efter branden var sandsten stærkt efterspurgte i omegnen, og så godt som alle stentrin forsvandt. De fandt anvendelse som byggesten, trappesten, slibesten og meget mere. Så sent som i 1880 fik to skomagersvende 8 dages simpelt fængsel for at have stjålet sandsten til slibesten i Koldinghus ruin.

Rester af sandstenstrinnene kan bl.a. ses i **Trompetertårnet** hvor de ligger under vindeltrappens trin. Den er af eg, og den stammer fra Det kongelige Bibliotek ligesom inventaret i biblioteksalen. Den blev opsat på Koldinghus i 1910.

Tårnenes tagdækning

Tårnenes tagdækning var forskellig. **Kæmpetårnet**, **Kronprinsens tårn** og **Trompetertårnet** var flade og tækket med bly. De øvrige tårne havde spir af varierende højde. De var tækket med skifer. **Badstuetårnet** var på et tidspunkt tækket med træspån, men oprindeligt har der sikkert været skifer på.

Tårnenes alder

Med undtagelse af det nyopførte **Dronningens tårn** i slotsgårdens nordøstlige hjørne er alle tårnene fra Christian 4's tid. **Kæmpetårnet** er opført i perioden 1598-1603. **Klokketårnet** er fra 1603, og **Kongens tårn**, **Kronprinsens tårn**og **Badstuetårnet** er opført i 1610-1611. **Dronningens tårn** er sandsynligvis opført mellem 1603 og 1610. Med undtagelse af **Kæmpetårnet** og **Badstuetårnet**er alle tårnene en fornyelse af Christian 3's trappetårne, der var opført i bindingsværk.

De moderne tårne og tårnafslutninger

I forbindelse med den seneste restaurering er de hidtil kun delvis istandsatte trappetårne i gården blevet færdiggjort. De to trompetertårne fik i 1992 afsluttende balustrader på toppen, og der kan nu igen blæses fanfare fra deres top ved festlige lejligheder. Kongens tårn og Klokketårnet har fået "lygte" på toppen, og der er desuden kommet ur på klokketårnet. Dronningens tårn i slotsgårdens nordøsthjørne er blevet genopført som følge af et krav fra brandmyndighederne, der ønskede en flugtvej på dette sted. I modsætning til de andre tårne var Dronningens tårn helt forsvundet, og i overensstemmelse med restaureringens principper er det derfor ikke genopført i mursten, men i form af en konstruktion i glas og tombak (en særlig messinglegering). Tårnene i gården, der i lighed med syd- og østfløjens og slotskirken er restaureret af Inger og Johannes Exner, stod færdige i 1992.

Staldgårdens tårne

Christian 4 forsynede staldgården med tårne. De kronede de to lange fløjes østligste ende, ud mod Snoghøjvej (nu Fredericiagade). Her, ved hovedindgangen til Koldinghus, stod de som en velkomst til slottets gæster og et signal til alle forbipasserende. De var firkantede og lignede mindre udgaver af Kæmpetårnet.

VANDFORSYNINGEN

Middelalderborgen

Der er ingen brønd på Koldinghus, og det er aldrig lykkedes at påvise, at der har været en. I middelalderen har man sandsynligvis måttet bringe vand til borgen udefra, og i tilfælde af belejring har man været henvist til det vand, der kunne hentes i den inderste voldgrav. Jordlagene under østfløjen er stadig meget vandrige, så måske har der været en kilde her.

Borge uden brønde er ikke helt usædvanlige. Således har den kongelige borg Kalø, anlagt af Erik Menved i 1314 på en ø i Kalø vig ved roden af Djursland, været afhængig af drikkevand, der fragtedes fra fastlandet over en 1 km. lange dæmning. I borggården var der et reservoir til opsamling af regnvand, og under belejringer har man været henvist til det, eller til forsyninger ad søvejen. Den mulighed havde man ikke på Koldinghus.

Renæssanceslottet

Ved Christian 3's ombygning af borgen til renæssanceslot i årene 1546-1553 tildækkedes den indre grav, men tilsyneladende benyttede man sig ikke af lejligheden til at grave en brønd. I stedet valgte man at skaffe vand udefra. I Harte skov nordvest for Kolding var der en kilde med dejligt, friskt vand, og det ledte man ind til slottet gennem vandledninger af træ, der gravedes ned i gaderne. At gennembore træstammer på langs var der ingen danskere der kunne på den tid, så man hentede tyske eksperter til at udføre arbejdet. Vandet fra Harte førtes ind i østfløjens kælder. Det var også vandet fra Harte, der forsynede vandkunsten (springvandet) i gården med vand.

Fra Piledammen i Vonsild sogn syd for byen (nu Piledamsvej ved Søndervang) skaffede man på samme måde vand til staldgården.

Vandkunsten

Det første springvand blev anlagt på Christian 3's tid. Det fik plads midt i gården. Det havde støbte figurer, men vi ved ikke, hvordan de så ud. I 1589, året efter at Christian 4 var blevet konge, opsattes en ny kumme af sandog herpå stod en støbt broncefigur, en **Fortuna** - lykkens gudinde. Højt løftet i hænderne holdt hun et klæde, og vandet sprang ud af hendes bryster. Christian 4 var kun 11 år da han blev konge, så springvandet må være bestilt af hans fader, Frederik 2.

Ved branden i 1808 ødelagdes springvandet, og hvad der blev af Fortuna, ved vi ikke. Måske er hun blevet sendt til København sammen med de dele af slottets inventar, kongen ikke ønskede sat på auktion. Men hun må have været beskadiget, for hun er ikke bevaret. Måske er hun endt i flådens støberi, for efter bortførelsen af flåden og den engelske plyndring af flådens arsenal i efteråret 1807 har der været brug for metal til mange formål.

I forbindelse med genopbygningen har slottet fået en ny vandkunst. Den tabte kunne ikke genskabes, dertil ved vi for lidt om, hvordan Fortuna så ud i detaljer. I stedet har billedhuggeren Jette Vohlert skabt en moderne Fortuna, der ligesom den gamle står på sin ottekantede kumme på præcis samme sted som den forsvundne forgænger. Den blev opstillet i 1993 og taget i brug i foråret 1994.

Hygiejne

Vi ved ikke noget om renligheden på middelalderens Koldinghus, men der skal nok have været en badstue, for middelalderens mennesker satte stor pris på det selskabelige liv i badstuerne. Der fandtes offentlige badstuer i mange byer. Mænd og kvinder badede sammen, og badelivet kombineredes med værtshushold. Ved middelalderens slutning bredte syfilis sig imidlertid voldsomt, og man måtte lukke de offentlige badstuer for at begrænse smitten. Folk med egen badstue holdt imidlertid ikke op med at bade af den grund, men blandt "almindelige" mennesker forringedes den hygiejniske standard alvorligt, for badstuerne havde i meget høj grad været søgt på grund af det muntre sociale samvær, der fulgte med.

Bademuligheder

På det ældste billede af Koldinghus ses badstuen som en bygning i haven syd for slottet. Fra 1585, hvor Caspar Marckdaner overtog Koldinghus len efter Henrik Below, findes der en omhyggelig gennemgang af slottets inventar rum for rum, så man kunne sammenligne med det, Henrik Below i sin tid havde overtaget, og så man til sin tid kunne holde Caspar Marckdaner ansvarlig for det, han havde kvitteret for. Af det fremgår det, at der i badstuen var et stort og et lille badekar, en kedel til at varme vandet i, en øse til at fylde det i badekarret med, et bord, en stol og en kurveseng, samt diverse kedler og fade af kobber og messing.

Badstuens brolagte gulv blev udgravet omkring århundredskiftet. Der var ikke spor af vandledning, så når kongen eller hans gæster skulle bade, har vandet måttet bæres eller køres til.

Vi ved ikke, hvornår badstuen forsvandt, men i hvert fald de sidste hundrede år af slottets eksistens fandtes den ikke. Der har aldrig været badeværelse på selve slottet. Badning var efterhånden "gået af mode". Man klarede sig med lidt vand i et fad, og med parfume, tørrede blomster - det såkaldte potpurri - og røgelse mod lugten. Skulle der en sjælden gang bades, blev der båret et badekar ind i sovekammeret.

Toiletter

Slottets toiletter var de såkaldte hemmeligheder eller priveter. En enkelt fra senmiddelalderen er til dels bevaret i vestfløjens vestmur. Det er den tilmurede dør, der kan ses i murværket udefra, og som er markeret i rum 9. På det ældste billede af Koldinghus ses den som en lille karnap, der hænger uden på muren.

I renæssancens Koldinghus fandtes der hemmeligheder i mange rum. Nogle var udvendige, d.v.s. muret uden på huset. Sådan en kan man se ved sydfløjens østende. Den ligner et firkantet tårn, men er i virkeligheden en latrinskakt. Som den står nu, er den genopbygget i dette århundrede. Oprindeligt var der en renselåge i bunden, og tømningen blev foretaget af byens vognmænd.

På det ældste billede af Koldinghus ses der på sydsiden en lodret hvid streg. Spor i bygningen har vist, at det var den latrinskakt, der betjente kongens lejlighed.

I nordfløjen er der endnu bevaret en latrinskakt, men der har desuden været tilbygget to på ydersiden. De blev fjernet ved Frederik 4's ombygning i begyndelsen af 1700-årene - barokkens arkitekter ønskede ikke de rene vægflader brudt af den form for uregelmæssigheder, og

kønt har det næppe heller været, for skakterne nåede kun halvvejs ned ad muren. Den, der findes endnu, er fra Christian 4's genopførelse af nordfløjen efter branden i 1597. Der var adgang fra alle tre etager - dørene ud mod haven i rum 17, 27 og 31 markerer indgangene. På en grundplan kan man se, at de er forskudt for hinanden, så man har også roligt kunnet benytte de to nederste. Undersøgelser har vist, at denne hemmelighed er **Danmarks ældste vandskyllede w.c.**, idet en kanal fra springvandet har ført vand gennem skaktens bund i kælderen under fløjen og videre ud på slotsbanken. Udenfor har der sikkert været videre afløb ned mod søen.

Ingen af slottets hemmeligheder har haft direkte afløb i voldgraven. Den lå simpelt hen for langt væk.

De udvendige latrinskakter afløstes af såkaldte "comode-stole" - "comode" er fransk og betyder "bekvemmelighed". De var forsynet med **potter**, men hvordan de nærmere var indrettet, ved vi ikke. I 1807, da den sindssyge Christian 7 var blevet evakueret fra den belejrede hovedstad til Koldinghus, var der 16 perlefarvede og fire "malede" comodestole. Betegnende for slottets tilstand var det, at der ialt kun var 6 blypotter til de 20 stole. Måske var det ved den lejlighed, man anskaffede de hvide fajancepotter, vi fandt slået i skår, da der i 1981 blev lagt en kloakledning ned nord for slottet.

FÆNGSLER, FANGER OG AFSTRAFFELSE PÅ KOLDINGHUS

Fangekælderen

Vi ved ikke ret meget om fangekælderen. Den kaldes også **den svenske kælder**, fordi den i 1611 blev brugt som fængsel for nogle krigsfanger, der var taget i Kalmarkrigen (1611-1613). De sad her nogle måneder, indtil de blev udvekslet med danskere i svensk fangenskab. I den anledning blev der anskaffet fire nye hængelåse, så dørene kunne låses forsvarligt. Fra regnskaberne ved vi også, at fangerne efter omstændighederne fik en pæn behandling. De fik øl at drikke og udmærket mad at spise, og rummet blev opvarmet af en tørvefyret ovn. Der blev også leveret rigeligt med tællelys, så de ikke skulle sidde i mørke. Af deres navne fremgår det, at de alle var af tysk afstamning, og det er ikke så mærkeligt. Datidens hære bestod i meget høj grad af lejetropper, og i vor del af verden var de som regel tyske. De kæmpede ikke for en sag eller et land, men for den højest mulige betaling.

Vi har ingen andre beretninger om, at kælderen skulle have været brugt som fængsel, men vi ved fra de ældste grundplaner over slottet, at man i 1700-årene havde et **arrestkammer** i vagtstuen (rum 1, der, hvor billetsalget er) og et "**mørkt fængsel**" (uden vinduer) i kælderen under Dronningens tårn (ikke tilgængeligt).

I 1734 opstilledes der en **træhest** og en **pæl med halsjern** i staldgården. Træhesten var især beregnet til afstraffelse af de ryttere, der siden 1699 var knyttedes til de rytterdistrikter, som Christian 5's etablerede i forbindelse med krongodserne, og som siden udbyggedes af sønnen, Frederik 4. Halsjernet, der var fastgjort til pælen, brugtes til afstraffelse af løsagtige kvindfolk. Meningen var, at de dømte skulle udstilles til spot og spe for de forbipasserende.

Af en inventaropgørelse fra 1807 fremgår det, at der i slottets fangekælder var 2 halsjern med 4 håndtag, 2 "håndskeller" - d.v.s. håndjern, 1 håndskrue, 3 "springere" (fodlænker) og 5 "håndkæder", d.v.s. håndlænker.

Prominente fanger

En tradition beretter, at **Albrecht af Mecklenburg**, der var konge i Sverige, og som blev taget til fange af dronning Margrethe ved Falköbing i 1389, har siddet i fangekælderen på Koldinghus. Om ham fortælles det, at han gik omkring et rundt bord så mange gange, at han tommelfinger trak en fuge i bordpladen - præcis som Kristian 2 skal have gjort det i Sønderborg. Her som der har vi gæster, der sværger på at have set bordet, da de var børn, men begge steder er det en myte uden bund i virkeligheden. Hvor Albrecht af Mecklenburg eventuelt sad fanget, ved vi ikke. Hverken arrestkammeret, det mørke fængsel eller den svenske kælder eksisterede i 1300-tallet, og hverken her eller i Sønderborg er der eller har der været et rundt bord med en fuge i pladen. Det runde bord er en vandrehistorie, der glimrende illustrerer den desparation, der i løbet af en langvarig indespærring afløses af en sløv gentagelse af dagligdagens ritualer.

Ifølge en anden tradition har **Skipper Clement** siddet i fængsel på Koldinghus. Han var anfører for bønder og borgere, der kæmpede for at få den landflygtige Kristian 2 tilbage under borgerkrigen i 1534-1536, kendt under navnet **Grevens Fejde**. Han var blevet taget til fange af Christian 3's feltherre, Johan Rantzau, da denne erobrede Ålborg. Traditionen er sandsynlig, for lensmanden på Koldinghus havde under hele borgerkrigen været i Christian 3's mand, og oprørerne havde ikke haft megen støtte i dette område. Der var derfor ikke den

store fare for, at hans tilhængere ville prøve at befri ham her. Hvor han kan have siddet, ved vi ikke, for hverken "den svenske kælder", arrestkammeret eller "den mørke kælder" var bygget på det tidspunkt.

Brande

Den første brand, vi ved noget om, fandt sted i **1581**. Ved den lejlighed blev Christian 3's kapel i den vestlige del af sydfløjen (rum 5) delvis ødelagt. To år senere, i **1583**, brændte det i både vest- og nordfløjen, og i **1597** blev nordfløjen alvorligt skadet ved en brand. Måske var den opstået i køkkenet i nederste etage (rum 31 - 33). I hvert fald søgte man ved genopbygningen året efter at sikre mod gentagelser ved at lade hele etagen overhvælve. Teglstenshvælv kan i modsætning til et bjælkeloft forhindre, at en brand breder sig til etagen ovenover. Efter den tid hører vi ikke om brand på Koldinghus før i **1808**, og da brændte hele slottet.

Krige

I 1313 kæmpedes der ved Kolding. Bønderne havde gjort oprør mod Erik Menved på grund af det store skattetryk, hans politik i Nordtyskland havde påført dem. De blev slået, og som straf blev de bl.a. sat til at befæste Kolding by, d.v.s. grave voldgrave og rejse palisader. Om der ved den lejlighed også kæmpedes om borgen, ved vi ikke, men den nye befæstning blev forbundet med borgens grave, og byen blev der med en sydvendt forborg til Koldinghus.

De skriftlige kilder siger iøvrigt ikke noget om, at Kolding skulle have været indblandet i krigshandlinger i middelalderen, men det kan skyldes, at de i forvejen er få og kortfattede. Koldinghus har en central placering på grænsen mellem Nørrejylland og Sønderjylland, eller, om man vil, Danmark og Slesvig, og vi må regne med, at der har været kæmpet om borgen adskillige gange. I voldgravene er der fundet armbrøstpile og andet våbenudstyr, bl.a. en stridshammer fra 1500-årene.

1600-ÅRENE - KRIGENES ÅRHUNDREDE

Kejserkrigen 1626-1629

I årene 1618-48 rasede Trediveårskrigen i det tyske rige. Den katolske kejser søgte med våben at genoprette den religiøse enhed i sit rige, og da Christian 4 følte sig som de protestantiske fyrsters naturlige leder, var han ivrig efter at få lov at prøve krigslykken igen. I Kalmarkrigen 1611-13 havde han besejret Sverige, og nu så han sig selv som de tyske protestanters redningsmand. Da det danske rigsråd ikke ville gå med til at lade Danmark gå ind i krigen, gik Christian 4 med selv som hertug af Holsten. I august 1626 blev han imidlertid slået ved Lutter am Barenberg, og året efter var han trængt tilbage til sine egne riger. Her mistede han kontrollen over sine lejetropper, der ikke havde fået den betaling, de skulle, og som derfor tog den selv.

19. september 1627 blev Kolding og Koldinghus plyndret. Kongen selv havde i al hast forladt slottet dagen før sammen med hustruen Kirsten Munk. Elleve dage senere kom Wallensteins tropper, og de tog, hvad kongens egne lejesoldater havde levnet. De holdt Jylland

besat indtil 1629, og da de rykkede ud, var slottet i ringe forfatning. Det inventar, der ikke var blevet evakueret inden lejetroppernes ankomst, var ødelagt eller fjernet, mange døre manglede, porten var ødelagt, og blydækningen på Kæmpetårnet var fjernet - velsagtens omstøbt til kugler. På staldgården og på ladegården var der også anrettet store skader.

Torstenssonkrigen 1644-1645

Den danske konges rolle i Trediveårskrigen overtoges af svenskekongen Gustav Adolf, og det viste sig, at hans krigslykke var bedre end Christian 4's. Gustav Adolf faldt selv allerede i 1632, men det svenske felttog fortsatte, og 12. december 1643 rykkede feltherren Lennart Torstensson ind i Jylland uden forudgående krigserklæring. En langvarig strid om Øresundstolden og svenskernes ret til at eksportere våben skulle nu afgøres. En dansk rytterhær blev slået ved Kolding, og 9. januar rykkede svenskerne ind i byen. Koldinghus blev stormet og taget. Derefter gik jagten på skjulte kostbarheder igang. Skorstene og bageovne blev nedbrudt, gulvfliserne blev brudt op, og i kirken skete der forskellige ødelæggelser, bl.a. blev vindeltrappen fra kongens stol til riddersalen ovenover brudt ned. I riddersalen blev størstedelen af vinduerne ødelagt, og Kæmpetårnets blyafdækning blev fjernet. Udenfor var vindebroen over voldgraven mellem staldgården og slottet ødelagt, ladegården, der lå der, hvor byparken nu er, var jævnet med jorden, og kongens stald i haven lå i ruiner. I dyrehaven var en stor del af træerne hugget om. Dertil kom store ødelæggelser i byen og omegnen.

Krigen 1657-1660

I 1657 erklærede Danmark-Norge Sverige krig. Man ville benytte lejligheden til at vinde de tabte provinser tilbage nu, hvor den svenske kong Karl 10. Gustav var optaget af krigsførelse i Polen. Ved Brömsebrofreden i 1645 havde Christian 4 måttet afstå Halland, Jämtland, Härjedalen, Gotland og Øsel. Det blev der imidlertid ikke noget af. Den svenske hær brød straks op og drog mod Danmark, og i løbet af et par måneder var Jylland besat. Efter at have samlet en stor hær ved Kolding i vinteren 1657-1658 gik Karl Gustav i februar 1658 over isen via Fyn, Langeland, Lolland og Falster til Sjælland. Ved en panik-fred i Roskilde afstod Frederik 3 alt land øst for Øresund samt Bohus og Trondhjem len i Norge til Sverige; men Karl Gustav ville have mere end det. I august indledtes en belejring af København, men stormen i februar året efter blev slået tilbage. Danmark havde i mellemtiden fået hjælp af Brandenburg, Polen, Østrig og, ikke mindst, Holland, der sendte en flåde til Øresund. Trondhjem generobredes af nordmændene, og Bornholm befriede sig selv; men stormagterne lagde vægt på, at Øresund forblev grænse mellem Danmark og Sverige, så Skåne, Halland, Blekinge og Bohuslen var tabt for altid.

Ved besættelsen af Jylland 1657 var Koldinghus blevet erobret, og året efter erobredes det igen af det polske rytteri, der under hertugen af Brandenburgs kommando fordrev svenskerne fra Jylland. Ved en eksplosion i en af slottets kældre omkom 30 mand. I en polsk version blev det til, at Kæmpetårnet var sprængt i luften med en masse svenske soldater, der "faldt ned i søen som frøer". Der er dog absolut intet, der tyder på, at Kæmpetårnet har været ramt af en sprængning. Polakkerne var iøvrigt ikke mildere gæster, end svenskerne havde været - jyderne frygtede i virkeligheden dem mere end svenskerne, og overalt i landet, men især på Koldingegnen, gravede folk deres kostbarheder ned i jorden. Mange af ejermændene døde, enten af direkte krigshandlinger eller af de sygdomme, der altid følger med, og derfor findes der stadig nedgravede skatte fra svenskekrigenes tid.

Ikke en eneste gård eller et eneste hus slap uskadt gennem krigen, og Kolding forarmedes og ødelagdes, så det tog generationer at forvinde det. Koldinghus stod tilbage i en meget ringe forfatning. Præcist hvor galt det stod til, ved vi ikke, men allerede inden den endelige freds-slutning i 1660 var reparationsarbejderne påbegyndt. I første omgang lappede man tagene, så fugtskaderne kunne begrænses.

NAPOLEONSKRIGENE

Englandskrigen 1807-1814

Under englændernes belejring af København i eftersommeren 1807 blev Koldinghus for sidste gang residensslot, idet Chistian 7 og kronprins Frederik (6) en overgang tog ophold her. Kronprinsen forlod hurtigt slottet, men den sindssyge konge boede her nogle få uger. Slottet var dog i meget dårlig stand, og kongen blev derfor flyttet til fæstningen Rendsborg, hvor forholdene var bedre. I oktober indgik kronprinsen en alliance med Napoleon, og året efter indledte en anden af Napoleons allierede, zaren af Rusland, et felttog mod Finland, der hørte sammen med Sverige. På samme tid planlagdes en dansk landgang i Skåne, og et spansk-fransk hjælpekorps under ledelse af marskal Bernadotte sendtes i marts 1808 til Danmark for at deltage i aktionen, der dog ikke blev til noget. De fremmede styrker fordeltes over hele riget, og også Kolding fik sin del. Da Koldinghus i forvejen var forsømt og forfaldent besluttedes det at indkvartere en del af soldatene her. Natten mellem 29. og 30. marts opstod der ved et uheld brand i vagtstuens kamin (rum 1), og herfra bredte ilden sig til resten af slottet. Da de store tagværker brændte, styrtede skifertagene, og i faldet knuste de alle etageadskillelser. Halvdelen af Kæmpetårnet styrtede sammen, da den tømmerkon-struktion, der bar tårnets sydmur, brændte igennem. Herved ødelagdes riddersalen og slotskirken. Det var ikke muligt at skaffe vand nok til slukningen, så branden fortsatte indtil der ikke var mere, der kunne brænde i ruinerne.

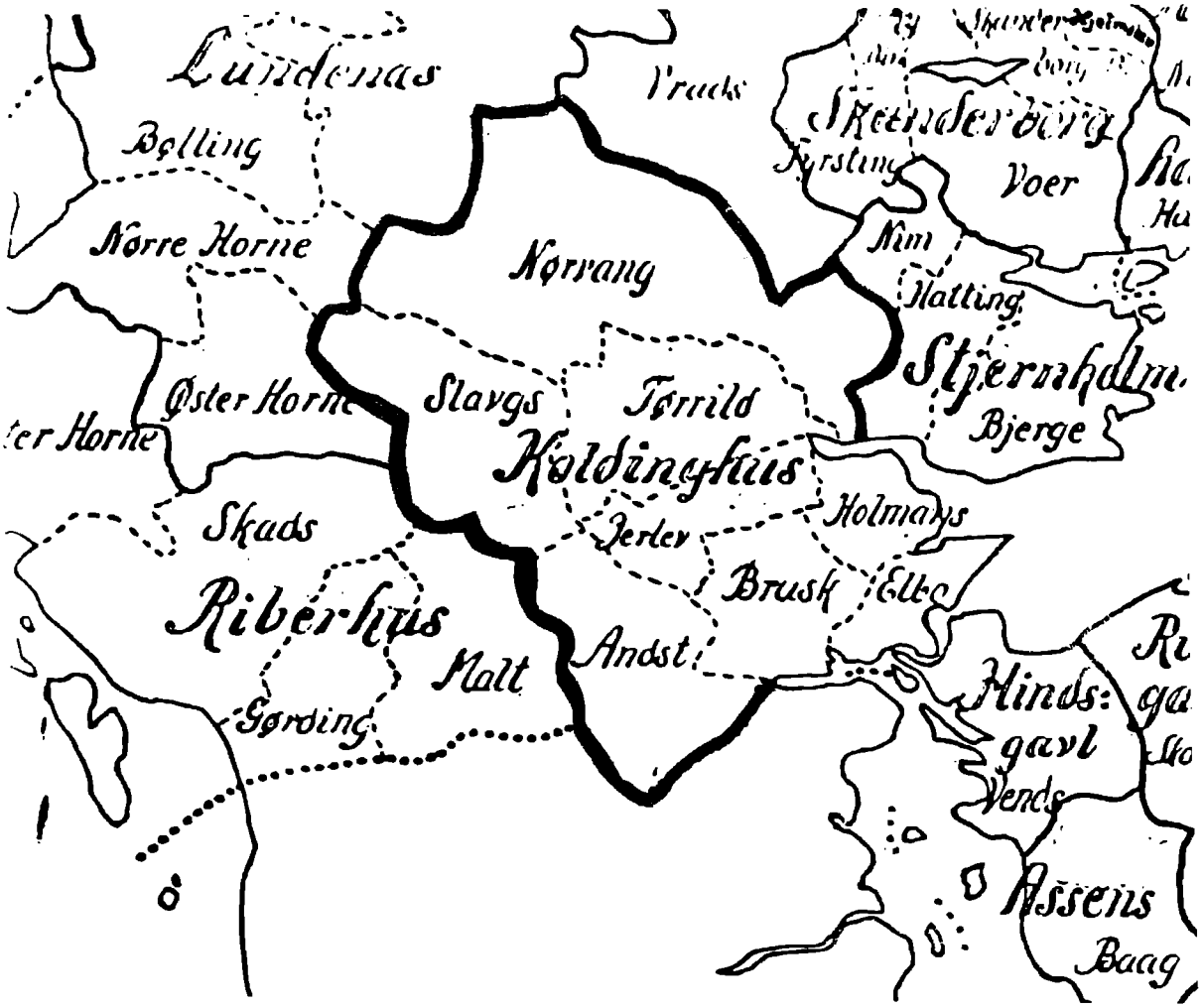
De slesvigske krige 1848-50 og 1864

Både i treårskrigen og i 1864 stod der kampe omkring slotsruinen, og i 1864 blev den indta-get af østrigerne og prøjserne. Det var ved den lejlighed, at kæmpen Scipio, der var opstillet midt i slotsgården, blev ødelagt (se afsnit om de fire kæmper). De firkantede huller i porten er skydehuller fra treårskrigen.

Den tyske besættelse 1940-1945

Fra oktober 1943 til befrielsen 5. maj 1945 var staldgården GESTAPO-hovedkvarter for Syd- og Sønderjylland (GESTAPO er en forkortelse for Geheime Staat Polizei, Hitlers frygtede hemmelige politi.). Der blev fremsat ønske om at benytte Koldinghus til formålet, men da der hverken var indlagt varme eller vand på slottet, afstod Gestapo fra at flytte ind, og muse-et slap for at evakuere samlingerne.

I tilknytning til Gestapos lokaler på staldgården var der indrettet 5 fængselsceller, hvoraf den ene - Zelle II - er bevaret, og den kan stadig ses. (Indgang i staldgårdens sydøstligste hjørne, tilgængelig på hverdage mellem kl. 9 og 16, men lukket i week-ender og på helligdage).

Koldinghus len var landets største. Det omfattede området mellem Kolding og Vejle fjorde, nærmere bestemt Nørvang. Slavs, Tørrild, Jerlev, Holmans, Elbo, Brusk og Andst herreder. Alt ialt et område omtrent så stort som to tredjedele af det nuværende Vejle amt. Både det frodige Østjylland og de magre hedeegne var repræsenteret. I lenet lå købstæderne Kolding og Vejle, samt fra 1661 også fæstningsbyen og stabelstaden Fredericia (stabelret = ret til toldfri oplagring og videresalg af varer). Ved Snoghøj fandtes den vigtigste færgerute, der forbandt Jylland og Fyn, og ved Kolding Sønderbro lå det ene af Jyllands to legale toldsteder. Det andet var Ribe. Omkring disse to byer centreredes udførselen af stude til det tyske marked, og her havde kronen store toldindtægter, der kun blev overgået af Øresundstolden. Kolding Å og Kolding Fjord dannede grænsen til Slesvig.

Hovedkilden til materialet om Koldinghus som administrations-centrum er **Koldinghus lens regnskaber 1610-11**, udgivet af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København 1984. Udgivelsen er forsynet med person-, sted og sagregister, og der er en ordliste, der forklarer de ord og begreber, der er uforståelige for nutidens læsere.

Under Koldinghus hørte også hovedgårdene Vamdrupgård og Nygård samt købstæderne Vejle og Kolding. Det hele styredes af en lensmand, der var udnævnt af kongen. Det var adelens privilegium at levere lensmændene, og én af de ting, der gjorde Kristian 2 så upopulær hos adelen var netop, at han tilsidesatte denne ret og udnævnte borgerlige og udenlandske lensmænd. Det var hans efterfølgere for kloge til at indlade sig på.

At **Caspar Marckdaner**, hvis oprindelse fortaber sig i sagnets tåger, kunne blive lensmand på Koldinghus, der var landets rigeste len, kan kun skyldes, at han, som eftertiden har villet vide det, rent faktisk var uægte søn af Christian 3 og dermed halvbroder til Frederik 2, der tildelte ham lenet.

Til hjælp med at føre regnskaberne havde lensmanden en slotsskriver med to medhjælpere, altså ialt det, man idag ville kalde tre personaleenheder. Og regnskabet skulle tages alvorligt. Hvert år skulle det indsendes til kongen, der lod alle bilag kontrollere og hver eneste post gennemgå og sammenligne med forrige års indtægter og udgifter. Ugunstige afvigelser blev omgående påtalt. En udygtig eller svigagtig lensmand kunne meget nemt se sig forflyttet til et mindre len, eller han kunne afsættes. Kvinder kunne også være lensmænd, men det var næsten altid fordi de fik lov til at overtage en afdød
ægtemands forlening.

Ved enevældens indførelse i 1660 mistede adelen eneretten til de gode, indtægtsgivende stillinger, idet kongen nu suverænt kunne indsætte hvem han ville. I 1662 afløstes lenene af amter, og lensmændene af amtmænd. Koldinghus len blev til Koldinghus amt. I første omgang fik ændringen ikke den store praktiske betydning, men i 1773 flyttede amtmanden til Fredericia, og i 1796 skiftede amtet navn til Vejle amt. Koldinghus blev dog stadig brugt som lagerbygning, og blandt det, der gik tabt ved branden i 1808, var også store mængder landgilde-korn.

Caspar Marckdaner, lensmand på Koldinghus 1585 - 1617

Hvad blev Koldinghus brugt til?

Vi ved mest om renæssancen og tiden derefter, d.v.s. Koldinghus fra Christian 3's tid og fremefter. Slottets vigtigste funktion var at være administrationscenter for Koldinghus len, og kun lejlighedsvis var det desuden ramme om kongens husholdning og repræsentation. Som administrationscenter kan det bedst sammenlignes med vor tids rådhuse eller amtsgårde, hvis man tænker sig dem udvidet med politigård og domhus.

Skatteopkrævning

Her betalte kronens fæstebønder skatter og afgifter, enten i penge eller i form af naturalier. Mest var det korn, men også andre landbrugsprodukter som svin, får, gæs, høns, æg, smør og honning indgik. Afgifterne var nøje afpasset efter den enkelte egns eller det enkelte lokalområdes produkter. I skovegnene ydede man brændsel, og fiskere og fiskebønder betalte med fisk. F.eks. måtte de bønder, der havde jord ned til Dons-søerne, hvert år aflevere et bestemt antal ål. For de flestes vedkommende omfattede afgiften flere produkter, og ydelsen lå fast år for år, uafhængig af, hvor stort udbyttet havde været. I gode år var det naturligvis en fordel for bonden og fiskeren, mens det i dårlige år var mere tyngende. Når der indtrådte misvækst, blev afgifterne sat ned, og det gjorde de også hvis en gård eller landsby f.eks. blev ramt af ildebrand. Det var jo ikke meningen, at bønderne skulle drives fra gården, og der skulle være så meget til overs til dem selv, at de syntes, at arbejdet med jorden var umagen værd.

Pengene og produkterne tilhørte kronen, og man holdt nøje øje med alt, hvad der kom ind. En del sendtes til København, hvor det dels blev brugt i husholdningen på Københavns slot eller til flådens behov, og dels blev solgt. En del benyttedes til at aflønne kronens ansatte med. F.eks. ejede kronen både kirker og skoler, og en del præster og lærere i Koldinghus len hentede derfor deres løn på Koldinghus. En stor del af denne løn bestod i naturalier, som så kunne bruges eller sælges af modtageren.

De mange varer oplagredes på slottet. Kornet, der ikke måtte blive fugtigt, lå på lofterne over de fire fløje. I kælderen under nordfløjen, der er kølig og frostfri, opbevaredes det saltede og røgede kød og fisk sammen med æg, smør og honning. Det er begrænset, hvor længe smør kan holde sig, så en del blev solgt, hvorefter pengene gik i kongens kasse. Lensmanden skulle hele tiden passe på, at der ikke blev brugt noget af kronens korn og fødevarer i den daglige husholdning på slottet. Hvis det skete, var han sikker på at fortabe sit embede.

Koldinghus som domhus

På Koldinghus dømte man kronens bønder og deres ansatte imellem, når der opstod stridigheder af den ene eller anden art, eller når de iøvrigt forbrød sig mod samfundets love. De fleste af sagerne drejede sig om slagsmål eller såkaldt jomfrukrænkelse og avling af børn uden for ægteskab. Straffen var som regel bøder, og når der var tale om slagsmål, vankede der gerne bøder til egge parter. Forinden havde slagsbrødrene af og til været indsat i fængselsscellerne ved vagtstuen i nogle dage for at "køle af", og her sad også folk, der havde begået alvorlige forbrydelse - mordere eller drabsmænd, f.eks. - inden de blev transporteret videre til landstinget i Viborg. Krybskytteri blev betragtet som en alvorlig forbrydelse, og dommen var som regel straffearbejde på ubestemt tid "i Bremerholms jern", d.v.s. i et af de værksteder, der arbejdede for flåden. Tyveri af træ fra kronens skove kunne derimod som regel sones med en bøde, men i mange andre tyverisager lød dommen på Bremerholms jern. Engang imellem gennemgik kongen så listen over de indsatte og afgjorde, om de kunne løslades, eller om de skulle blive siddende. Efter loven kunne mange former for lovovertrædelser straffes med døden, men praksis var som regel mildere. Historien om Christian 4's bøsseskytte, Jon Olafsson, der havde sovet på vagten på Kronborg, er typisk. Han stod automatisk til en dødsdom, men da kongen fik forelagt sagen, afviste han den med ordene " hoveder vokser ikke på kålstilke hos os". I stedet fik Jon Olafsson en kort fængselsstraf.

Fra lensregnskaberne kender vi fangekosten på Koldinghus. Den bestod ikke af vand og brød, men af øl, brød og saltede sild. Vand drak man ikke, for man vidste udmærket, at det meget let kunne være forurenet og dermed sundhedsfarligt.

Bønder, der udeblev fra hoveri på ladegården og staldgården, blev idømt bøder. Det fremgår af lensregnskaberne, at det var de bønder, der boede længst borte, der foretrak at betale sig fra det arbejde, der var en del af den afgift, de skulle yde for at bo på en af kronens gårde. Det er en myte, at bønder, der udeblev fra hoveri, straffedes med træhest. Træhesten er et militært strafferedskab, og den anvendtes ikke mod kronens bønder. Da Koldinghus i slutningen af 1600-årene blev omdannet til et rytterdistrikt, hvorved en del af jorden udstykkedes til aflønning af ryttere, der havde pligt til at excersere i fredstid og stille i tilfælde af krig. Det var ikke altid Guds bedste børn, der valgte det job, og i 1734 måtte lenet anskaffe 6 træheste til afstraffelse af opsætsige og ustyrlige ryttere.

Koldinghus som socialkontor

Koldinghus var det nærmeste, datiden kom til et socialkontor. Først og fremmest tog man sig af de ansatte, der var blevet for gamle til at arbejde, og som ikke havde nogen familie. Somme tider fik de lov at blive boende, og de fik hvert år en pension, der bestod af lidt tøj, et eller to par sko, lidt lommepenge, og naturligvis kosten. Fra dronning Dorotheas tid (1559-1570) er der mange eksempler på hjælp til værdigt trængende, også blandt folk, der ikke havde været ansat på slottet.

Fattige elever ved den lærde skole i Kolding reddede sig af og til et måltid mad og lidt penge ved at synge for kongen, og i 1580 indstiftede Frederik 2 et legat for "12 skolepersoner" i Kolding. Det kunne også tildeles lærere, men hovedparten gik til elever, der på den måde fik mulighed for at klare sig lettere igennem skoletiden. Det var nemlig ikke kun de riges børn, der gik i den lærde skole. Det var i landets interesse, at sønner af håndværkere og bønder, hvis forældre ikke havde råd til at betale deres uddannelse og underhold, også skulle have en mulighed for at søge skolen, hvis de havde evnerne, og vi ved, at mange gjorde det.

Ved juletid uddeltes der almisser til værdigt trængende ved slottes port. Det var ikke penge, men brød (det var før kartoflernes tid), øl og "tintede flæskesider". Tinter er forstadier til bændelorm, der lever indkapslet i svinets muskler, indtil kødet spises af et menenske, hvorefter bændelormen udvikler sig. Man skal dog ikke forestille sig, at de fattige oven i julemaden pådrog sig bændelorm, for kødet var saltet, og det overlever tinterne ikke. Tintede flæskesider har iøvrigt været noget, man var ganske fortrolig med. Dengang kasserede man ikke mad.

Omsorgen for børn og gamle

Forældreløse børn, som ingen tog sig af, blev sendt til børnehuset i København, hvor de fik kost, logi og klæder. Her skulle de arbejde, men til gengæld blev drengene oplært i et håndværk. Pigerne lærte at spinde og at fremstille kniplinger. Efter tidens forhold havde de det slet ikke dårligt. For børn af enlige mødre eller ugifte forældre var det en direkte chance, for de ville under normale forhold ikke have kunnet komme i håndværkerlære overhovedet.

Et sted, hvor så mange børn samledes, var imidlertid plaget af tilbagevendende epidemier af børnesygdomme, og da man dengang ikke forstod at begrænse smitten effektivt og ikke havde mulighed for at behandle sygdomme af den art, var dødeligheden meget høj. Vi ved, at der også blev sendt børn fra Koldinghus len til børnehuset, men vi kender ikke deres baggrund, og vi ved heller ikke, hvordan det gik dem.

I 1558, få uger før Christian 3's død, havde dronning Dorothea fået kongens samtykke til oprettelse af et hospital for fattige i Kolding. Idag ville vi kalde det et plejehjem.
Sct. Jørgensgården, der ligger i Hospitalsgade, er en efterkommer af dette hospital. Den bygning, hvor der nu er cafeteria, var tidligere kirke, og den er sikkert blevet bygget allerede mens dronning Dorothea endnu boede på Koldinghus, d.v.s. før 1570. Hospitalet havde ved grundlæggelsen fået tillagt noget jord og nogle afgifter, der skulle skaffe midler til driften, og oven i dette fik de fattige hvert år fire fedefår af slottets beholdning.

Koldinghus som arbejdsanvisning

Fra Christian 4's tid ved vi, at "omstrejfere", folk, der af den ene eller anden grund drog rundt i landet uden fast arbejde og opholdssted, blev indfanget og sat til tvangsarbejde på Koldinghus, mest i forbindelse med byggeri, for inde på slottet har man ikke villet have dem. Ingen kunne jo vide, hvad slags folk, det var. I den tid, de blev ved byggeriet, fik de klæder og mad, men det var ikke den mest stabile arbejdskraft, man fik på den måde, og lensmanden fik lov til at lade dem, der var helt ubrugelige, løbe igen. De, der blev, blev sat til den del af arbejdet, som de andre helst var fri for, og de var hverken populære hos de faste folk eller blandt byens borgere. Man vidste jo aldrig, hvad sådan nogle kunne finde på.

Koldinghus som arbejdsplads

Koldinghus og kongens øvrige ejendomme i området var lenets største arbejdsplads, og i hvert fald Koldings håndværkere hentede en meget stor del af deres indtægter her. Alene byggeri og reparationer på slottet, staldgården og ladegården samt på kongens 11 møller i lenet holdt mange mand beskæftiget, og dertil kom forsyninger til den meget store arbejdsplads, som Koldinghus i sig selv var. På selve slottet var der i 1610 en fast stab på 32, hvortil kom lensmandens husholdning på ialt 14 personer. På ladegården var der 7 faste folk (markarbejdet og andre store arbejder udførtes af hovbønder), urtegården med 2 personer, og på Skødegårds skæpperi (fåreasvlscenter, nu i Bække sogn) var der ansat 3 personer. Når hoffet opholdt sig på slottet, var staben naturligvis meget større. Se iøvrigt listen over ansatte på Koldinghus i 1610.

Personalet løn kender vi nøje. Den bestod af en sum penge, gradueret fra slotsfogedens 30 daler for et halvt år ned til en pige, der hjalp mejersken for et beløb af 11/2 daler. Ud over pengene fik alle beklædning eller penge til beklædning, igen gradueret fra hele dragter og usyet klæde af forskellig slags ned til 3 eller 4 par sko. Klædepriserne var dengang langt højere, end de er idag, så klædet udgjorde en væsentlig del af aflønningen. Kost og logi var en selvfølge, så hvis der ikke var gamle forældre at forsørge, var pengene rene lommepenge, med mindre man var klog og sparede op, for mændenes vedkommende til selvstændigt erhverv, for kvindernes til en medgift, for en evt. ægtemands sociale standard var afhængig af, hvor meget, bruden bragte med. Mens Dronning Dorothea stod for slottets husholdning trådte hun ofte hjælpende til, når en af slottets betroede kvindelige ansatte fik mulighed for at indgå et godt ægteskab.

PERSONALET PÅ KOLDINGHUS 1610-1611

Slottet og staldgården

Lensmanden
Slotsfogeden og 2 fogedsvende
Slotsskriveren med 2 hjælpere, en underskriver og en skriverdreng Kornmåleren (kontrollerer skattekornet)
Ridefogeden (ansvarlig for bøndernes hoveri)
En huskok og slagter samt en underkok og en kokkedreng Kældersvenden, der også stiller slottets ure (kældersvenden fører tilsyn med slottets forråd)
Redesvenden, der også er dugesvend (ansvaret for sengetøj og dækketøj)
Bryggeren, der også er bager, med 3 bryggersvende, af hvilke to deler én løn
Urtegårdsmanden og tre urtegårdssvende
Slotssmeden og en smedesvend
Skifertækkeren, der også er blytækker (vedligeholdelse af tage og spir)
To fiskere, en for Koldingområdet og en for Vejleområdet Kulbrænderen (trækulsbrænder eller kulsvier), der holdes i stedet for en humlemand
Portneren
Vægteren (nattevagt, der især fører tilsyn med lys og ild)
2 postdrivere (brevbærere)
Arbejdsvognskusken
Fadeburskvinden med 2 fadeburspiger (tilsyn med køkkentøj og bordtøj, opvask)
En kusk, der har tilsyn med vildtbanerne og fiskevandene i lenet To fogeder, der desuden er skovriddere i Jerlev og Elbo herred

Ladegårdens personale

(ladegården = avlsgården. Den lå i det sydvestlige hjørne af den nuværende Kolding Bypark)
Ladefogeden Ladeskriveren
Mejersken og tre piger
Svinehyrden
To kohyrder, der også vogter unghestene
Fire tærskere i vinterhalvåret

Skødegårds skæpperi

(fåreavlsstationen lå på heden i Bække sogn)
Fårehyrden og hans svend
En fogedsvend

Diverse

(personer, der helt eller delvis får deres underhold på slottet)
En urmager, der har opsyn med urene på Koldinghus og Nygård Skarpretteren
Byfogeden i Kolding
To Koldingborgeres underhold i 1/2 år Fattiglemmerne i hospitalet 12 skolepersoners underhold (latinskolen i Kolding)
En gammel vognsvend, der ikke mere kan arbejde, men som får sit underhold på livstid på Koldinghus

Med undtagelsen af vognsvenden og de to Koldingborgere, der er anført under "diverse", er alle de nævnte faste folk, der figurerer i regnskabet hvert år. Enkelt af dem, f.eks. trækulsbrænderen, fiskerne og skovfogederne, opholder sig ikke fast i Kolding, men når de er der, får de deres kost på slottet. Skarpretteren hører principielt med, men han får kostpengene udbetalt. De andre har ikke villet sidde til bords med ham.

Lønnen bestod dels i rede penge, dels i klæder og sko og i nogle tilfælde også diverse naturalier. Der fandtes to slags klæder, en såkaldt hofklædning af fint klæde fra England, og et sæt arbejdstøj af groft klæde, det såkaldte "ossenbrøgske", d.v.s. fra Osnabrück i Tyskland. Næst efter lensmanden fik slotsfogeden mest, mens urtegårdssvendene fik mindst. De fleste havde fri kost og bolig. De, der ikke havde det, f.eks. fordi de boede for langt fra slottet, fik et tillæg, enten i penge eller naturalier.

Lensmanden selv havde en husholdning på 12 personer, og også de hørte til på slottet. De lønnedes dog ikke af kronen, men af lensmanden selv.

Arbejdere og håndværkere, der ikke er på fast løn

Ved siden af det faste personale var der næsten dagligt håndværkere i arbejde på slottet eller avlsgårdene, og hvert år var der arbejde, der skulle udføres på kronens møller og fiskedamme rundt om i lenet. Langt de fleste af de håndværkere, der arbejdede for Koldinghus, var bosat i Kolding, og ved siden af håndværkerne havde byens købmænd en god indtægt ved at levere råmaterialer til håndværkerne og varer af alle slags til slottet. Byens skippere og vognmænd tjente penge på de mange fragter med varer til og fra slottet.

Al landbrugsarbejdet og en del af det grove arbejde på avlsgårdene udførtes af kronens bønder, der ved siden af hoveriet også skulle yde ægtkørsel, d.v.s. rekvireret, ikke-lønnet kørsel, når kongen eller lensmanden havde brug for det. Disse ydelser udgjorde en del af afgiften for gården og den tilhørende jord.
Hvor meget, det blev til på et år, ved vi ikke, men nogle historikere mener, at ægtkørselen var en tungere byrde end hoveriet for de bønder, der boede i nærheden af kronens slotte.

Koldinghus var uden sammenligning lenets største arbejdsplads. Landets største var på den tid de virksomheder i København, der var tilknyttet flåden, og det var den indtil engang i slutningen af forrige århundrede.

Dansen på Koldinghus

Sagnet om Dansen på Koldinghus findes i flere udgaver. Den ældste trykte version findes i I J.M. Thieles "Danske Folkesagn" fra 1843. Den lyder således:

Blodpletten på Koldinghus

"På Koldinghus boede i forgangen tid en konge, som havde kuns en eneste datter, og der hun forså sig, og ikke kunne skjule sin synd, blev faderen hende så ond, at han dømte hende til at lide døden. Men, efterdi hun altid tilforn havde haft dansen kær, var det nu hans hårde vilje, at hun skulle dø ved dansen, og udsøgte han derfor af sit ridderskab ni af de færdigste dansere, befalende, at de, en efter anden, skulle danse med hende, indtil hun ej havde ånde mere. Men var de end vel øvede i dansen, og for de end nok så grumt med hende gennem de lange sale, så blev de dog alle mødige, før hun ganske måtte forsage. Og, da hun således havde danset de ni riddere trætte og endda havde kraft tilovers for livet, harmedes kongen, hendes fader, så meget derover, at han, selv tiende, greb hende for at fuldbyrde dommen. Men da også han mærkede, at han ej formåede mere, greb han sin dolk og overskar med den hendes bælte. Da for blod ud af hendes mund, og hun omkom i faderens arme. Men, mens borgen endnu stod, var der på gulvet en blodplet, som ingen lud eller vask har kunnet aftvætte."

En yngre variant af sagnet lyder som følger:
"I 1558, da Jørgen Rosenkrands var lensmand på Koldinghus, foretoges ved bygmester Strange en hovedreparation af slottet. Jørgen Rosenkrands havde en ung og smuk datter Christine, der forelskede sig i en af mester Stranges svende. Tre fornemme riddere bejlede til hende og fik afslag, men med svenden holdt hun stævnemøder i Dyrehaven. Gartneren forrådte det til Jørgen Rosenkrands, og denne lod svenden henrette i slotsgården og tvang sin datter til at se derpå. Tre dage efter var der bal på slottet i anledning af Christian 3's ankomst dertil. Før ballet havde lensmanden en lang samtale med sin datter i enrum. Da Christine gik fra sin fader, hørte man, at hun sagde:"Jeg er beredt, det skal ske, som du ønsker det!" Om aftenen dansede de tre bejlere hende ihjel, idet hun på grund af den voldsomme dans fik et tilfælde af blodstyrtning og udåndede i den vinduesfordybning, hvorfra hun tilforn havde været vidne til den elskedes henrettelse."

Denne version af historien lyder så detaljeret og præcis, at man skulle tro, at der var noget om det. Det er der bare ikke. Ganske vidst var Jørgen Rosenkrands lensmand på Koldinghus i 1558, men han var da 35 år gammel og ugift. Han kunne have haft en ung datter alligevel, men intet tyder på det, og lensmandens myndighed rakte ikke til at afsige og eksekvere dødsdomme, ikke engang i sager, hvor hans egen datter var involveret. Og under alle omstændigheder dansede man ikke unge adelsfrøkener - eller for den sags skyld unge piger i det hele taget - til døde ved Christian 3's og dronning Dorotheas hof. Det skulle om ikke andre, så dronningen nok sørge for!

Sagnet, eller sagnene, om den unge adelsfrøken, der danses ihjel, om den uafvaskelige blodplet, og om pigen, der må se sin elskede blive henrettet, er et led i en fælles europæisk overlevering, og lignende beretninger er knyttet til mange andre steder. Folk har altid været fascineret af det, der foregik, eller som man troede foregik, på de høje slotte, og også historier, som man egentlig godt vidste ikke var sande, fandt tilhørere. Det var før Billed-Bladets og fjernsynets tid, men appetitten på gys og romantik var ikke mindre. En gammel vandrehistorie skulle bare tilføjes lidt lokalkolorit og et par kendte navne, så var succesén i hus. Yderligere havde historien den funktion, at de unge piger skulle lære at forstå, at det var faderen, og ikke dem selv, der skulle bestemme, hvem de skulle giftes med.

Dansen på Koldinghus i litteraturen

Sagnet om det ulykkelige unge par og den grumme skæbne, der blev dem til del, har inspireret digteren Holger Drachmann til melodramaet **"Dansen på Koldinghus"**, der udkom i 1894. Det havde premiere på Dagmarteatret i 1896, og det har flere gange været opført i slotsgården på Koldinghus, hvor det har gjort sig fint i sommeraftenerne med indlagt lyrisk romance sunget fra et af slottets vinduer.

Her så digteren Knut Becker stykket i 1911, og han blev så betaget, at han så hver eneste opførelse. I sit selvbiografiske erindringsværk om drengen Kai Gøttsche fortæller han om oplevelsen, der var et lyspunkt under et ellers traumatisk ophold i Slotsby, som Kolding hedder i romanen.

Med større distance til stoffet har en lokal digter, farmaceuten Eusebius Licht forsøgt sig, og han kom faktisk først, idet han allerede i 1890 udgav **"Dramaet på Koldinghus, et lyrisk Epos i otte Sange"**, illustreret af Niels Wiwel. Det er et festligt værk, der også kan læses idag. Enkelte illustrationer er vist i afsnittet om dansen på Koldinghus, og på næste side gengives et eksempel på Eusebius Lichts uhøjtidelige og letløbende vers.

Dansen på Koldinghus

set af Niels Wiwel

Jomfru Christine Rosenkrands giver de tre bejlere en kurv.

Jomfru Christine Rosenkrands' blodige endeligt.

Dansen på Koldinghus

Jomfru Christine Rosenkrands danser med de tre bejlere.

8. Dødsdanſen II.

Han danſer en Omgang, han danſer ſem,
Og ſvinger den livstrætte Kvinde,
Som Tudſen han ſpringer paa Tavlgulvet frem,
Mens ſtride hans Svedperler rinde. —
Han orker ej længe, han mælder ſig træt,
Men flux blæſes op til en flot Menuet:
Den danſer Hr. Ove med ſærlig Bravour,
Thi byder han Jomfruen op til Tur.

Hel djævelſk han hviſker: „Du har det ſtrengt
„Men ſligt kan mig ikkun fornøie,
„Mit Hjerte Du har til al Evighed ſprængt„
„Nu ſprængte Du ogſaa min Troie!" —
Med vældige Skridt han i Dans monne gaa,
Fælt rasler han Knokler, mens Paukerne ſlaa, —
Da fortner det alt for Chriſtinelils Blik,
Og høit banker Hjertet ſit Dikke-Dik!

Frem triner Hr. Krummedig' lad og dorſk,
Og byder den Jomfru til Valſen,
Grant minder hans Aaſyn om Øſters og Torſk,
Og Bacchus han aander af Halſen:
„Potztauſend! Du liſliche, dailiche Mø,
„Du biſt ſo famos, och Du ſkalſt ikke dø,
„Nur tantze mein Dukke, nur tantze mein Hertz,
„Das gantze iſt warlich ein angenehm Schertz."

Tekst. Eusebius Licht. Tegning: Niels Wiwel.

LITTERATUR OM KOLDINGHUS

Historie og bygningshistorie:

P. Eliassen: *Koldinghus*. Kolding 1908 (genoptrykt 1974) Selvom den er gammel, er den stadig langt den bedste og grundigste gennemgang af slottets historie.
Poul Dedenroth-Schou: *Koldinghus*. (Kolding 1988) En kort gennemgang af slottets historie og museets samlinger.
Poul Dedenroth-Schou: Et renæssancehus fra dansk middelalder. *Museet på Koldinghus Årbog 1990-1991*. Om Christian 1's Koldinghus.
Birgitte Dedenroth-Schou (red.): *Koldinghus Lens Regnskab 1610-11*. Kbh. 1984.
Vivi Jensen: Koldinghus og Kolding. En senmiddelalderlig dansk grænsefæstning. *Museet på Koldinghus Årbog 1987*.
Vivi Jensen: *Koldinghus og Kolding på Christian IV's tid*. Hefte udgivet af museet i 1988 i anledning af 400-året for Christian 4's tronbestigelse.
Vivi Jensen: *Da Koldinghus brændte*. Hefte på 18 sider, illustreret af Mikael Skotting. Historien om branden, tildels fortalt af folk, der selv oplevede den.
Otto Norn: *To grænseslotte. Frederik I's Gottorp og Christian IV's Koldinghus*. Åbenrå 1986. Om den historiske, kunsthistoriske og kulturhistoriske baggrund for Christian 4's byggerier på Koldinghus.

Genopbygningen:

Poul Dedenroth-Schou og Vivi Jensen: Koldinghus restaureret. *Siden Saxo*, magasin for dansk historie nr. 3, 1989
Inger og Johannes Exner: *Koldinghus*. Arkitektens Forlag 1994. Vagn Kjær-Hansen: En godt indpakket ruin. Tidsskriftet *Ingeniøren*, nr. 28, 11/7 1989

Koldinghus for børn:

Susanne Kløjgård: *Koldinghus-Malebog*. Udgivet af Koldinghus. Velegnet som besøgsforeberedelse eller til efterbearbejdning for børnehaveklasser og de mindste skoleelever.
Marianne Gade og Johnny Kühn: *Kæmpen og den forsvundne kalk*. Et eventyr, der i tegneserieform fører børnene rundt på Koldinghus Udgivet af Museet på Koldinghus 1991.
Koldinghus tidstavle. En billedgennemgang af slottets historie, velegnet til opslagstavlen. Tegnet af Johnny Kühn, udgivet af Museet på Koldinghus 1991.
Lejf Jeppesen: Simon og Sanne på Koldinghus. I *"Dig selv", tekster til begynderdansk 2*, Aschehoug 1987. Del af lærebogssystem, der henvender sig til folkeskolens 2. klassetrin. Koldinghus er her ramme om en spændende historie om Koldinghus på Christian 4's tid.

